

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

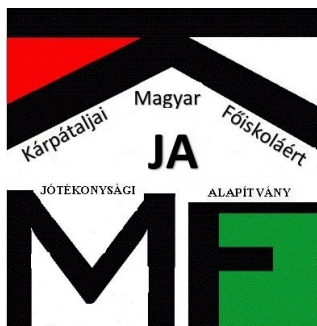
Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Népeesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolutizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	383
7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

3. FEJEZET

Északkelet-Magyarország középkora (a honfoglalástól 1526-ig)

3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)¹

3.1.1. Őstörténetünk titkai

A magyar nép történetének kezdete a mai napig nem tisztázott teljeskörűen. Egyes kutatók szerint az Urál hegység lábánál vagy annál is keletebbre letelepedett finnugor népek kötelékéből váltunk ki, szerintük az Őshaza valószínűleg Nyugat-Szibériában, az Ob folyó melletti, főleg erdős területen volt. A termelőtevékenység megindulásával az „előmagyarok” a Tobol, Irtis és Isim folyók völgyébe húzódtak. Más kutatók viszont úgy vélik, hogy az eurázsiai sztyeppéken élő török népekből kovácsolódtunk össze, s a hunokkal való rokonságunk sem kizárt. Az ellentmondások abból adódnak, hogy nyelvünk a hivatalos nyelvtudomány szerint finnugor eredetű, génállományunk és antropológiai jegyeink alapján viszont a török népekhez állunk közelebb. Két eredetmondánk közül a turulmonda a török származást, a csodaszarvasmonda pedig a finnugor eredetet húzza alá. A magyarság kultúrája tehát többgyökerű.

Kr. e. 500 és Kr. u. 550 között őseink átköltöztek a mai Baskíriába, az egykori Magna Hungariába, a 8. század közepén tovább vándoroltak Levédiába, majd a 9. században Etelközbe, bár egyes csoportok – a *szóvárd* magyarok – a Kaukázus felé vették az irányt. A 890-es években a magyarok vezetői már tudatosan készültek a Kárpát-medence elfoglalására. Keletről, az Urál-vidékről induló, több mint 3000 km-es vándorútjuk során a magyar törzsek a 890-es évek közepétől a Keleti-Kárpátok hágóin át benyomulva elfoglalták a Kárpát-medencét. A minden bizonnyal jól átgondolt, előkészített akció Árpád nagyfejedelem és vezéreinek nevéhez fűződik, és az évszázad végére befejeződött.²

¹ A honfoglaló magyarok helyi emlékeiről lásd bővebben: *С. А., Балагури – И., Фодор: Раскопки могильника периода приобретения венграми новой отчины в с. Чома, Береговского района Закарпатской области. Ужгород 1998. Вып. 5. 166–196.*; *Kész Barnabás: A honfoglalás kori magyarok emlékei Kárpátalján. Kárpátaljai szemle, 1993. június, 14–15.*; *Kész Barnabás: Adalékok vidékünk történetéhez a magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000). Kárpátalja, 2019. október 31. 13.*; *Kobály József: Kárpátalja népei a történelem keresztútján. VII. rész: A honfoglaló magyarok. Kárpátaljai szemle, 1994. január, 27–28.*; *Kobály József: Sine ira et studio. Ungvár 1998. 36–42.*

² A honfoglalásról lásd bővebben: A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk. Kristó Gyula. Szeged 1995; *Kristó Gyula: Magyarország története 895–1301. Budapest 2019*; *Csorba Csaba: „Árpád jöve magyar néppel”. Budapest 1996; Magyarország története. Szerk. Romsics Ignác. Budapest 2016; Font Márta – Sudár Balázs: Honfoglalás és államalapítás. A törzsszövetségtől a keresztény királysáig 9–10. század. Budapest 2019.*

1. ábra Árpád fejedelem

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

A történettudomány igazolta a magyar köztudatban évszázadok óta élő nézetet, miszerint Árpád honfoglaló népének jelentős része 895–896-ban a Vereckei-hágón keresztül lépett a Kárpát-medence területére, és vonult tovább az Alföld felé. Magáról a honfoglalás időszakáról viszonylag keveset tudunk. A Képes Krónika adatai szerint a honfoglaló magyar seregek huzamosabb ideig tartózkodtak vidékünkön. A korai források (elsősorban legkorábbi ismert krónikánk, Anonymus³ *Gesta Hungarorum* c. írása) Ungvár és Munkács mellett a borsovai földvárat említik meglévő erődítményekként ezen a tájon, melyen már a 9–10. században megtelepedtek honosított őseink. A magyarok cselekedetei⁴ legendákkal és mondákkal átszőtt alkotás, amely a saját korának (12–13. század fordulója) viszonyait vetíti vissza három évszázaddal korábbra.⁵ Anonymus a mű 12. fejezetében ezt írja: „...Akkor a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondanak, és az a két kun vezér, kinek a nevét fentebb soroltuk el, rokonságukkal meg férfies nőcselédekkel egyetemben az oroszok tanácsára és segítségével útra keltek Pannónia földjére. S így a Havaserdőn áthaladva, a hungi részekre szálltak. Midőn pedig oda megérkeztek, azt a helyet, amelyet először foglaltak el, Munkácsnak nevezték el azért, mivel igen nagy munkával, fáradsággal jutottak el arra a földre, amelyet annyira áhítottak.” Anonymus sze-

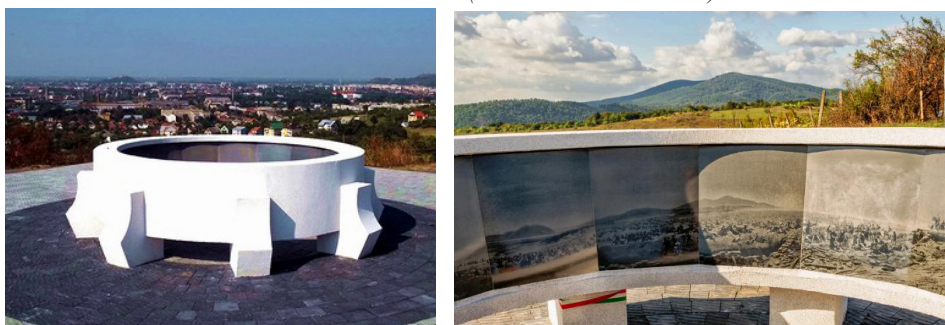
³ A *Névtelenként* ismert P. mester valószínűleg III. Béla Péter nevű jegyzője volt.

⁴ *Anonymus: Gesta Hungarorum*. Ford. Pais Dezső. Budapest 1977.

⁵ *Györffy György: Anonymus Gesta Hungarorumának kora és hitelessége*. In: Irodalomtörténeti Közlemények. Budapest 1970.

rint a vidéken élő szlovének (szlávok), akik Salanus (Zalán) itteni bolgár vezér ide telepített alattvalói voltak, önként behódoltak Álmosnak. A negyvennapos pihenő után tovább haladó magyarok hamarosan bevették Hung (Ung) várát,⁶ megölve Laborcot, a helyi vezért, Salanus vazallusát. Álmos itt átadta a hatalmat fiának, Árpádnak, aki hamarosan elfoglalt minden földet a Bodrogtól Ugocsaig, beleértve Salanus székhelyét, Borsova várát is.⁷

1. kép *A kendereskei kilátó – a Feszty-körkép megfestésének helyszíne Munkács közelében (Matl Péter alkotása)*

Forrás: <https://m.cdn.blog.hu/ar/arvisura-seo/image/2013/arvisura-feszty-korkep.jpg>; <https://cserkesz.com.ua/sites/default/files/tartalom/cikkjelolo/imgp2431.jpg>, letöltés 2021. jún. 1.

Bár a honfoglalás tényét és a magyar csapatoknak a Gesta Hungarorum által leírt útvonalát (Vereckei-hágó, Latorca völgye stb.) a régészeti leletek igazolták, Anonymus krónikája hemzseg a kitalált személyektől (Salanus, Laborc stb.) és mesés elemektől. Az egyes történetírói felfogások így könnyen találtak a saját koncepciójukat magyarázó adatot a műben. Egyes szláv történészek például fehér horvátokat telepítettek vidékünkre, mások a Kijevi Ruszhoz csatolták e területet „Ruszka Krajna”, „Ruszka Marka” vagy „Marchia Ruthenorum” nevű autonóm tartományként.⁸ A honfoglaló magyarokat pedig csak úgy említették, mint valami nyári záporként tovavonuló népet, akik csak a 12–13. században terjesztették ki hatalmukat a jelenlegi Kárpátalja területére.⁹

⁶ A 13. fejezetben Ungvár nevének laikus, de a maga korában logikus magyarázatát is olvashatjuk.

⁷ *Kobály J.: Kárpátalja népei i. m.; Kobály J.: Sine ira et studio i. m. 38.*

⁸ Ezt Soós Kálmán részletesen kifejti és egyben meg is cáfolja Jurij Mudra ungvári történelemtanár *Nas kraj – nasa isztorija* (Vidékünk – történelmünk) című honismereti könyvének elemzése során. *Soós Kálmán: Történelmi lecke tanároknak és tanulóknak.* In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Ungvár 1998. 142–163.

⁹ Kobály József kárpátaljai régész is azt vallja, hogy a krónikában jóval több a hiteles érdemlő adat, mint azt korábban gondolták. *Kobály J.: Sine ira et studio i. m. 38.*

A régészeti leletek viszont egyértelműen azt bizonyítják, hogy a honfoglaló magyarok már a 9. század végétől tartósan megtelepedtek e vidéken. A túlnyomórészt temetkezésekből előkerült magyar leletek némelyike a Kárpát-medencében talált magyar vonatkozású tárgyi emlékek legrégebbikének tekinthető. Mára már nemcsak egyedi sírhelyeket tártak fel Kárpátalján, de egész temetőket is (Beregszász – Kishegy, Tiszacsoma – Szipahát), többségüket a 9. század végére és a 10. század első felére datálhatjuk. Kárpátalja ősmagyar régészeti emlékei jellegüket tekintve egységes egészet képeznek a felső-tiszai analóg leletcsoporttal. A Felső-Tisza vidékén, így nálunk is több előkelő temetkezésre bukkantak a régészek, amiből arra következtethetünk, hogy a magyarok politikai központja a 10. század közepéig a Kárpát-medence keleti részében volt, nem pedig a Duna túlton, mint azt korábban gondolták.¹⁰

2. kép *Munkácsy Mihály: Honfoglalás című festménye, 1893*

Forrás: https://remekmuvek.mng.hu/assets/1893-munkacsy-mihaly/honfoglalas/teljes_kep.png, letöltés 2021. jún. 1.

A népvándorlás korát lezáró magyar honfoglaláskor elszórtan bolgár és ún. *pannon-szláv* néptörödékek éltek ezen a rendkívül gyéren lakott vidéken, mely tulajdonképpen az első magyar területnek tekinthető a Kárpát-medencében. A szakemberek szerint e gyér népesség oka az volt, hogy a Vereckei-hágó volt az a természetföldrajzi kapu, amelyen kereszt-

¹⁰ Hasonlóképpen gazdag leletanyagot mondhat magáénak Szabolcs-Szatmár-Bereg megye is (Tarcal, Kenézlő, Rakamaz, Geszteréd, Tiszabездé, Eperjeske stb.). Itt tárták fel a honfoglalást követő évtizedekben épült szabolcsi földvárakat. A másik központot az Árpád-kori Borsova vármegye területén, Kisvárdán kereshetjük. Ez nem maradt fenn, mert a 15. században várkastély épült a helyén. *Németh Péter: Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyék története a népvándorlás korától 1526-ig.* In: *A megye történelme.* Szerk. Nagy Ferenc. Nyiregyháza 2001. 27.; *Kobály J.: Sine ira et studio i. m. 39.*

túl a népvándorlás korában az egymást követő népek a Kárpát-medencébe érkeztek, gyakran elsodorva az állandó településeket és azok lakóit. A magyarok azonban a maguk javára fordították a gyéren lakottság állapotát, a Kárpátok áthatolhatatlan ősréngeteget és az alföldi sáv mocsárvilágát, s a területből határvédelmi övezetet, ún. *gyepűt* alakítottak ki. A hágókon és a szorosokban ún. *bevágásokat* készítettek, torlaszokat emeltek, az alföldi részen pedig mesterségesen is igyekeztek fenntartani az Ecsedi-láppal vetekedő Szernye-mocsár vízi világát (egyések szerint erre utal Gát település neve is, amely az ingoványon átvezető úttal köthető össze).¹¹

A honfoglaló magyarok kezdetben, már a 9. század végén a stratégiai szempontokat szolgálták meg főként a hágókhoz vezető utakon: a mai Tiszacsoma, Beregszász, Munkács, Szolyva, Alsóverecke stb. A mocsaras, erdős sík vidéket csak később vették birtokba. A honfoglaló magyar törzsek nagy része nem sokáig maradt a Felső-Tisza vidékén, hanem tovább vonult a Duna–Tisza közébe. Mindegyik törzsnek saját szállásterülete, legelői voltak. Ezek határait gyepük jelölték, akárcsak az országhatárokat. Vidékünk az ország területének törzsek közötti felosztásában nem vett részt, mivel a gyepúvonalon fekvő terület volt. Idővel a fejedelmi központ is áthelyeződött a Felső-Tisza vidékéről a Dunához.

Kobály József felhívja a figyelmet a honfoglaló magyarság etnikai, nyelvi problémáira. Egyes kutatók már régebben is azt feltételezték, hogy egyes, a vidékünkön is feltárt régészeti leletelemek (részleges lovastemetkezés, a huszti dirhemek stb.) nem a nyelvészek által finnugornak tartott magyarokhoz köthetőek, hanem az őket kísérő, türk nyelvű kabarokhoz. Újabban terjedőben van Makkay János elmélete, miszerint a magyarság más, türk népek (hunok, avarok, onogurok) kíséretében 395-től kezdődően több hullámban telepedett meg a Kárpát-medencében.¹² Végül Árpád és a 895-ben a Kárpát-medencébe „hazatérő” türk nyelvű népe uralma alá hajtotta és politikailag megszervezte ezt a már korábban betelepedett magyar lakosságot. Tehát Árpád és a vezéri, előkelő réteg keleti jellegű, türk nyelvű volt, amely pár évszázad alatt beolvadt a többségi, finnugor nyelvű

¹¹ S. Benedek András: A tettenérhető történelem. Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat. Ungvár–Budapest 1993. 19.

¹² Makkay János: A magyarság keltezése. Szolnok 1994; Makkay János: Indul a magyar Attila földjére. Második kiadás. Budapest 2009. Lásd még László Gyula elméletét a *kettős honfoglalásról*, illetve Kiszely István összefoglalását a magyarság török, belső-ázsiai eredetéről. László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Budapest 1944.; László Gyula: Árpád népe. Budapest 1986.; László Gyula: Múltunkról utódainknak I–II. Budapest 1999.; Kiszely István: A magyar nép őstörténete. Budapest 2001.

vű magyarságba, hasonlóan a Balkán-félszigeten elszlávosodott bolgárokhoz.¹³ Ha ezt a nézetet nem is fogadja el mindenki, azzal mindenképpen egyetérthetünk, hogy a honfoglaló magyarok vegyes etnikumú és nyelvű törzseivel együtt türk segédnépek is betelepedhettek (pl. kabarok), akik a vidéken határvédő feladatokat láttak el.

Bár a magyarság megtelepedése még nemzetségi rendben történt, a törzsi keretek hamarosan bomlani kezdtek. A hatalmat a régi törzsi előkelők tartották a kezükben, de népükhöz új nemzetségek csatlakoztak, fegyveres kíséretüket pedig különböző törzsekből (ruszok, besenyők, kabarok stb.) toborozták. Megerősített földváraikból alakultak ki később az ispáni várközpontok, a nemzetségi szállásterületekből pedig a majdani ispánságok és vármegyék. A termelői munka térnyerésével, a vagyoni és társadalmi egyenlőtlenség fokozódásával a magyarság eljutott arra a szintre, hogy a törzsi *nomádállam* (vagy inkább államok) helyét nyugati típusú, hűbéri állam vegye át. Az évezred végéhez közeledve Géza fejedelem felismerte, hogy kalandozó népének – ha meg akar maradni – el kell fogadnia a nyugati keresztény értékrendet, ezért határozott kézzel ebbe az irányba kezdte el vezetni a magyarságot. Mindenekelőtt megkeresztelkedett, s Vajk fia a kereszttségben István nevet kapott. Az új vallás kiirthatatlan gyökeret vert a magyarság körében.

3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján¹⁴

A honfoglaló magyarok első kutatója vidékünkön Lehoczky Tivadar volt, aki 1870-ben Szolyva mellett egy előkelő harcos sírjára bukkant. A lónak csak a fejét, végtagjainak csontjait és bőrét helyezték a sírba a lószerszámokkal, fegyverekkel (nyílhegyek) és dísz tárgyakkal (palmettás tarsolylemez) együtt.¹⁵

1890-ben Lehoczky a beregszászi Kishegyen bukkant gazdag temetőre, melynek vezéri sírjából szablya, 7 nyílhegy, egy pár ezüstözött kengyel, egy aranyozott, levéldíszes ezüst süvegcsúcs¹⁶ és más tárgyak kerültek elő.¹⁷

¹³ Bár ezt a feltevést a hivatalos történettudomány nem osztja, talán elősegíti a honfoglalással kapcsolatos évszázados viták tisztázását. *Kobály J.*: *Sine ira et studio* i. m. 40.

¹⁴ Bővebben lásd: *Kész B.*: A honfoglalás kori magyarok emlékei i. m. 14–15.; *Kész B.*: Adalékok vidékünk történetéhez i. m. 13.

¹⁵ *Lehoczky Tivadar*: Bereg vármegye. Válogatás Lehoczky Tivadar írásaiból. Szerk. Perduk János. Ungvár 1995. 70–77.

¹⁶ A beregszászi süvegcsúcs unikálisnak számított, míg 2017-ben Jászberényben hasonlóra nem bukkantak. Az előbbi a szolyvai tarsolylemezzel együtt a Magyar Nemzeti Múzeumban tekinthető meg, az utóbbi a Jász Múzeumba került.

¹⁷ *Lehoczky T.*: Bereg vármegye i. m. 62–69.; *Lehoczky Tivadar*: Adalékok Beregszász történetéhez. Ungvár 1999. 18–24.; *Lehoczky Tivadar*: Adatok hazánk archeológiájához, különös tekintettel Beregszászra és környékére. Ungvár 2001. 81–88.

1893-ban ugyanitt egy másik sírt is találtak, sajnos ezt kőfejtés közben tönkretették. A temető második, szakszerűen feltárt sírjára majd csak 1933-ban, 30 méterre az előzőtől bukkantak.¹⁸

3. kép *Lehoczky Tivadar (1830–1915)*

Forrás: *Lehoczky Tivadar*: Munkács város új monografiája. Munkács 1907. Előlap.

4. kép *A szolyvai tarsolylemez**

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01992/html/index854.html>, letöltés 2021. jún. 1.; Kész Barnabás illusztrációja.

* Fodor István: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Miskolc 1995. Hátlap. Hapák József felvétele.

¹⁸ Boros László – Kosztyó Gyula: Az Országos Lehoczky-Múzeum régészeti tevékenysége a források tükrében. KMMI-füzetek I. Beregszász 2009. 21.

5. kép *A beregszászi süvegdísz**

Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01992/html/index926.html>, letöltés 2021. jún. 1.; Kész Barnabás illusztrációja.

* Fodor István: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Miskolc 1995. 4. Hapák József felvétele.

6. kép *Honfoglalási emlékhely a beregszászi Kishegyen*
(*id. Szilágyi Sándor; ifj. Szilágyi Sándor és Sándor Attila alkotása*)

Forrás: Kész Barnabás felvétele.

Szolyvát és Beregszászt követően 1891-ben Sárosrosziban került elő ősmagyar sírhant, de honfoglalás kori leleteket találtak vidékünk más pontjain is: Alsóverecke – egyedi lelet (ezüst lap); Vezérszállás – temetkezés; Munkács, Kishegy – egyedi lelet (kard); Huszt környéke – 400, részben hamisított arab ezüstdirhem; Tiszasalamon – temető stb.

A honfoglalással kapcsolatos kutatások hosszabb szünet után az 1980-

as években folytatódtak, amikor is Bobkov Viktor kemerovói régész a Tiszacsoma melletti Szipahát dűlőben egy 10–11. századi magyar temetőre bukkant. Az általa feltárt 26 sírban közrendű harcosok és családtagjaik nyugodtak.

2. ábra *Honfoglaló magyar harcos sírja (részleges lovastemetkezés)*

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

1993-ban a helyi önkormányzat elkezdte a kutatott terület kifaragását, amit még időben sikerült leállítani. Így a következő évben, immár az ungvári egyetem régészei, Balahuri Eduárd és Vjacseszlav Kotihorosko vezetésével folytathatták a mintegy másfél hektárnyi területet elfoglaló temető feltárását.¹⁹ 1994 és 1999 között az ungvári archeológusoknak Fodor István professzor szakmai segítségével a Szipa-patak bal partján mintegy 78 sírt sikerült feltárniuk, de a becslések szerint a temetőben még legalább 100–150 sírnak kell lennie. Közben 1996-ban emlékparkot avattak fel Tiszacsomán, ahol a kárpátaljai magyarság minden évben megemlékezik történelmének egyik legfontosabb eseményéről, a honfoglalásról.

A tiszacsomai temetőben eltemetett férfiak és nők sírjai külön sorokba rendezve, mintegy 0,6–1,2 m mélyen helyezkednek el. A sorok északról délre húzódnak, a sírok pedig nyugat–keleti irányúak: a halott feje nyugatra, lábai pedig keletre mutatnak. A harcosok lovassírjait a dombhát közepén találjuk, míg a köznépet, szolgálkat a domb peremén temették el. Sajnos a savas talaj miatt a csontok rendkívül rossz állapotban maradtak fenn. A sírmellékletek azonban sok mindent elárulnak a szakemberek számára.

A harcosok sírjaiból felszínre kerültek a velük együtt eltemetett há-

¹⁹ С. А., Балагури – И., Фодор: Раскопки могильника периода i. м. 166–196.

taslovuk feje és lábszárcsontjai,²⁰ a lószerszám fennmaradt fém részei (ívelt talpú kengyelek, csuklós zablák, a nyereg és a kantár veretei és csatjai). A régészek megtalálták a felszerelés részeit: fegyvereket (levél alakú nyílhegyek, fokosok, kardok – a jellegzetes keleti típusú szablyák mellett előkerült két szablya-kard²¹ és egy normann stílusú, valószínűleg zsákmányolt pallos is), ezenkívül övcsatokat és vereteket. Bár a szolyvaihoz hasonló díszes tarsolylemez itt nem került elő, a veretes övön függő bőrtarsolyok bronz veretei és csatjai méltó analógiái a magyarországi leleteknek (például az Újfehértó – Micskepusztán talált veretes tarsolynak).²²

3. ábra Gyöngyök, gombok, fülbevalók és csatok (Tiszacsoma)

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

A női sírok mellékleteit a bronz és ezüst fülbevalók (ezek között akadnak díszes, szőlőfürt alakú ékszerek is), gyűrűk, bronz karperecek (az előkelőbb lemezes karperec helyett inkább csak olcsóbb huzalos és fonott karkötők), üveg- és cserépgyöngyök, a ruházatot díszítő füles gombok és

²⁰ Nem a teljes ló eltemetéséről, hanem ún. *részleges lovastemetkezésről* van szó. A ló lenyúzott bőre nem maradt fenn.

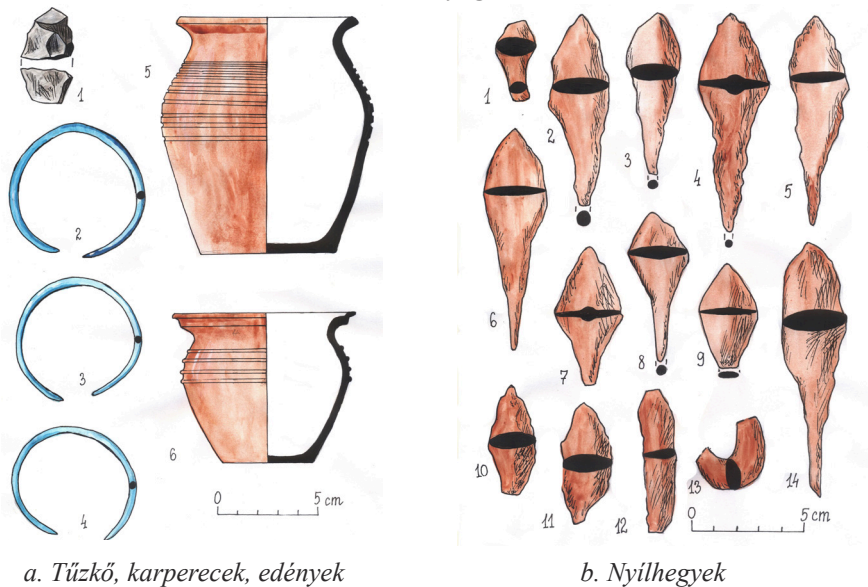
²¹ A szablya és az egyenes európai lovagi kard ötvözetéről van szó. Néha előfordult, hogy az egyesek, kétélű nyugati kardpengét ívelt szablyamarkolattal látták el.

²² A tarsolyban tűzszerszámokat és más értékes tárgyakat tartottak, az öv veretei pedig a viselője rangját is jelezték.

veretek, valamint a kézi korongon formált, hullámkötegekkel és vízszintes vonalakkal díszített, sötétbarna és sötétszürke színű cserépkorsók képezik.

A temetőtől mintegy 2 km-rel távolabb, Mezőgecse irányában bukantak rá a régészek egy korabeli település nyomaira is (négyzetes, mintegy fél méter mély veremház, kőből kirakott tűzhelyek, két, állatcsontokkal és cserépdarabokkal teli hombár, cserépedények stb.), ennek feltárása azonban még várat magára.

4. ábra *Tiszacsoma honfoglalás kori leletei I.*

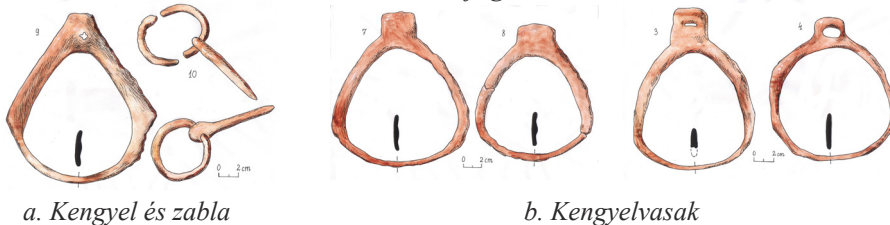
a. Tűzkő, karperecek, edények

b. Nyílhegyek

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

A 9–11. századi tiszacsomai leletek egyértelműen bebizonyították, hogy a honfoglaló magyarok nem csupán átvonultak vidékünkön, hanem állandó jelleggel telepedtek meg e földön.

5. ábra *Tiszacsoma honfoglalás kori leletei II.*

a. Kengyel és zabla

b. Kengyelvasak

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

*A kettős honfoglalás elmélete*²³

László Gyula és több más kutató szerint a magyar nép egy része már 670 körül letelepedett a Kárpát-medencében, ezek utódai lehetnek a székelyek. Más történészek viszont kései avarokat látnak e „griffes-indás” kultúra képviselőiben.

A honfoglaló magyar törzsek

Nyék, Megyer, a két törzsből összeolvadt Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi, valamint a csatlakozott Kabar nép három törzse (László Gyula a Székely, Varsány és Tárkány törzseket is ide sorolja).

A honfoglaló magyarok vezérei

Álmos (és fia, Árpád), Előd, Ond, Kond, Tas, Huba, Töhötöm
(A különböző források más-más neveket említenek. Valójában ide kell sorolnunk Kurszánt, a kendét és néhány más vezetőt is.)

7. kép A Vereckei-hágón álló honfoglalási emlékmű (Matl Péter alkotása)

Forrás: Vezsdel László felvétele.

A vérszerződés

Az etelközi magyarság hét törzse a monda szerint nomád módon,

²³ László Gy.: A honfoglaló magyar nép élete i. m.; László Gy.: Múltunkról utódainknak i. m.

vérszerződéssel lépett törzsszövetségre egymással: a hét vezér vérét egy serlegbe csorgatva tett esküt arra, hogy ezentúl Álmos ivadékaiból választ fejedelmet magának. Hamarosan az idősödő Álmos fiát, Árpádot emelték pajzsra, vagyis választották meg legfőbb vezetőjüké.

A Vereckei-hágó – szent helyünk

A Vereckei-hágó (vagy -szoros) az egyik legismertebb földrajzi név népünk történetében. A 841 méter magasságban fekvő hágó Kárpátalján, a Beszkidekben található. A hagyomány szerint itt vonult be 896 tavaszán Árpád vezér a fősereggel a Kárpát-medencébe. Később itt törtek be a tatárok, lengyelek, az első világháború idején a hely súlyos harcok helyszíne volt. A honfoglalás 1000 éves emlékére 1896-ban emléktáblát emeltek e nevezetes helyen. Jelenleg egy másik emlékmű, Matl Péter alkotása állít emléket a honfoglalásnak.

3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)

3.2.1. Az Árpád-dinasztia

Géza halála után István (997–1038) lett a magyarok nagyfejedelme.²⁴ Az elsőszülött fiú öröklési jogán (*primogenitúra*) küzdő István győzelme a régi jogokat (*szeniorátus*) követelő Koppány felett egyben az új, keresztény értékrend diadalát jelentette a pogány, törzsi társadalom felett. Az ezredfordulón István királyi koronát kapott a pápától, és ezzel Magyarország az európai keresztény közösség egyenjogú tagja lett. István fia, Imre herceg még apja életében meghalt. A király halála után az öröklési jog bizonytalanná vált, és gyakran alakultak ki trónviszályok. A zavaros időszaknak Szent László királyunk (1077–1095) vetett véget, aki hatalmas erejű, rettenthetetlen vitéz volt, a középkori magyar lovag igazi megtestestítője. Őt követte Könyves Kálmán (1095–1116), akit a korabeli Európa legműveltebb uralkodójaként tiszteltek.

Történelmünkben a 12. század nagyobbik fele a háborúk korszaka volt: egyfelől az országon belül folyt kíméletlen, olykor kegyetlen harc a királyi hatalomért, másfelől uralkodóink sorozatos külországi háborúkba bonyolódtak. A viszályokon III. Béla (1172–1196) kerekedett felül, az ő nevéhez fűződik az írásbeliség, a hivatali ügyintézés megalapítása is. A III. Béla halálát követő évtizedeket trónviszályok árnyékolták be. II. András király (1205–1235) 1222-ben kiadta az Aranybullát, amely a király és az előkelők

²⁴ Györffy György: István király és műve. 2. kiadás. Budapest 1983.

(*bárók*)²⁵ hatalmát sok tekintetben korlátozta. és a *szerviensek*, a későbbi köznemesek helyzetét, kiváltságait szabályozta, alapjogaikat írásba foglalta.

IV. Béla (1235–1270) uralkodása idején hozta a hírt Julianus barát (aki Magna Hungariát, „régibb Magyarországot” kutatta), hogy tatárok fenyegetik a magyar népet. Bár az ország felkészült a védekezésre, seregünk a muhi csatában (1241. április 11.) súlyos vereséget szenvedett. A király az Adriai-tenger partjára menekült. A tatár (mongol) hordák iszonyú pusztítás után 1242-ben kivonultak az országból. A tatárjárás után IV. Béla király energikusan fogott hozzá az ország építéséhez, nemhiába kapta a „második honalapító” megtisztelő címet.

Az utolsó „aranyágacska” III. András (1290–1301) volt, akivel az Árpád-házi királyok sora lezárult.²⁶

6. ábra Az Árpád-ház királyai

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

A 10. század végére a magyarság hozzákezdett a hűbéri állam megalapításához, melyhez vidékünk is hozzátartozott. Ezer éven át a Kárpátok keleti láncolata képezte Magyarország természetes határvonalát. Az egyetemes magyar történelmi folyamatok e vidéket is érintették. A Szent István által szervezett 45 vármegye közül kettő – Ung és Borsova (később Bereg) – itt alakult ki. Az ugoicsai és máramarosi hegyvidék ekkor még nem tartozott a vármegyei szervezetbe. Ugoicsa királyi vadászterületként

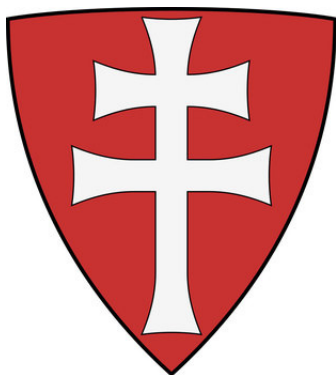
²⁵ Az Árpád-kor világi méltóságait, tisztségviselőit Zsoldos Attila kézikönyve foglalja össze. *Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301.* Budapest 2011.

²⁶ Bővebben lásd: *Csorba Csaba: „Árpád jöve magyar néppel” i. m.; Magyarország története i. m.; Kristó Gyula: Az Aranybullák évszázada.* Budapest 1976.; *Kristó Gyula: Magyarország története 895–1301.* Budapest 2019.; *Font Márta: Az Árpád-ház évszázadai. Az első szent királytól az utolsó aranyágacskáig. 1038–1301.* Budapest 2019.

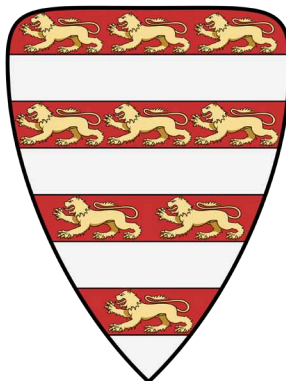
szerepelt az írásos emlékekben, Máramaros pedig az ekkoriban fellendülő sóbányászat miatt volt fontos már az Árpád-házi királyok korában is. Határvidék lévén, a besenyők és a kunok betörései ezt az országrészt érintették a leggyakrabban, s ezért is sok szenvedés érte a helyi lakosokat. A történeti emlékezet szerint 1085-ben valahol Munkács vagy Kisvárdra környékén zajlott le Szent László és Salamon csatája. Az utóbbi a besenyőket hívta segítségül, akik a vereségük ellenére végigpusztították a környéket. 1091-ben László újabb győztes hadjáratot szervezett az ungi és a borsovai várispánságokat fosztogató Kapolcs kun vezér ellen.²⁷

A földsáncokkal, faerődítményekkel eltorlaszolt hegyszorosok mellett a gyepűrendszer fontos elemei voltak az Árpád-házi királyok által építtetett, akkoriban még szintén csak fából és földből épített várak – a királyi vármegyék központjai –, mint például Borsova, Nyaláb, Ungvár, Munkács. A királyi várak építését az is indokolta, hogy az érintetlen őserdővel borított vidék az uralkodók (fejedelmek, majd királyok és trónörökös hercegek) kedvenc vadászterületének számított.²⁸ Földvárak épültek a sószállítás útvonalai mentén is.

7. ábra Az Árpád-ház címerei

a. III. Béla (1109–1141)
magyar király címere

b. Imre (1174–1204)
magyar király címere

Forrás: <https://magyarcimerek.hu/3316-magyarország>, <https://magyarcimerek.hu/3317-magyarország>, letöltés 2021. jún. 7.

²⁷ Az 1091-es besenyő betörés után, 1092-ben került sor Szabolcs várában László király elnökletével zsinat tartására, melynek határozatait László ún. *I. törvénykönyve* néven ismerjük. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye I. Történelem és kultúra. Szerk. Cserevnyák László. Nyíregyháza 1993. 156., *Ferkó Okszána*: Középkori történetek. In: Kalászatok Kárpátalja múltjából: legendák, életrajzok, forráskivonatok vidékünk történetéből. Szerk. Ferkó Okszána – Paládi Renáta – Sterr Diana – Szkiba Ivanna – Vákviv Marietta – Veres Szabolcs. Ungvár 2017. 14.

²⁸ *Gulyás László*: Kárpátalja 1918 előtt. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Budapest 2009. 65.

Az Árpádok korában a magyar királyok hol a lengyelekkel, hol a kijevi fejedelemmel szövetségbe kötődtek hadakat a Kárpátokon túlra. A magyar királyok már Szent Lászlóval kezdődően sorozatos hadjáratokat vezettek Halics ellen. Könyves Kálmán is beavatkozott a Kijevi Rusz részfejedelemségei közötti belviszályba, vidékünk területét pedig öccsének, Álmosnak adta.²⁹ De csak III. Bélának sikerült ideiglenesen kiterjesztenie hatalmát a fejedelemségre: Béla felvette a „*Rex Galiciae*” címet, és második fiát, Andrászt Halics urává tette (1173). II. András hasonlóképpen a második fiát, Kálmánt ültette Halics trónjára (1214).

A 12. században megszervezték Ugocsa vármegyét is, s állandó őrséget állítottak fel a Laborc folyónál. IV. Béla kezdett hozzá a ritkán lakott térség benépesítéséhez, éppen akkor, amikor az újabb keleti hódítók, a tatároknak nevezett mongolok rázúdultak az országra. A király őrhelyeket állíttatott fel a határ térségében, és a Tomaj nembéli Dénes nádort küldte ki seregével az Orosz-kapu (a Vereckei-hágó) védelmére. A Batu kán vezette mongol-tatár csapatok azonban áttörték a *bevágott gyepeket*, és 1241. március 12-én legyőzték a nádor csapatát. A nádor sebesülten vágatott vissza figyelmeztetni a királyt, a beözönlő tatárok pedig porig égették a vidék valamennyi települését, a lakosságot legyilkolták vagy rabszíjra fűzték.³⁰

8. ábra Árpád-kori katonai viselet

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

²⁹ A Rjurikovicsok belviszályába beavatkozó, Jaroszláv herceget támogató Kálmán 1099-ben Przemysł alatt vereséget szenvedett az egyesült rusz–kun seregtől, s vidékünkön át menekült haza.

³⁰ Egy másik tatár csapat Bedzsak és Sejbán vezetésével az Uzsoki-szoroson át tört be vidékünkre, hasonló pusztításokat okozva.

9. ábra *Katonák az Árpád-korból*

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

Miután a tatárjárás bebizonyította, hogy a gyepűrendszer és a földvárak nem elegendőek az ország védelmére, IV. Béla király ösztönzésére megindult egy kővárakból álló védelmi rendszer kiépítése, 1245-től pedig az egész országban megkezdődött az ún. *vendégnépek* (*hospesek*) betelepítése és az elpusztult városok újjáépítése.³¹ A Magyar Királyság más részeihez hasonlóan a tatárjárás után, 1242-től vidékünket is a várak és kőtemplomok (pl. a gerényi vár és temploma) építtetése, a lakatlanná vált területek benépesítése jellemezte. Ekkor építtették át Ungvár, Munkács és Szerednye várát, továbbá felépítették a nevickei, a kovászói és a huszti várakat.³² Királyi támogatással a folyóvölgyek, síksági részek után fokozatosan benépesültek a hegyvidékek is. Ekkor kerültek ide nagyobb számban németek, besenyők, kunok, olaszok, flamandok, csehek, oláhok.³³ A szomszédos Halicsból a szlávok (a későbbi ruszinok) folyamatos beszivárgása a 13. századtól vált jellemzővé.³⁴ Jelentős ruszin csoportok érkeztek a Felső-Tisza-vidékre Rosztiszláv csernyihivi fejedelemmel, aki 1243-ban feleségül vette a kelet felé nyitó IV. Béla lányát, Annát. Miután apósának

³¹ IV. Béla ekkoriban Aknaszlatinára is ellátogathatott, ennek emlékét őrzi a Kunigunda (Szent Kinga királylány) mondája.

³² Az erődítmények között azonban egyesek hamarosan funkciójukat veszítve megszűntek (például Baranka és Visk vára). S. *Benedek A.*: A tettenérhető történelem i. m.

³³ A magyar-szász betelepítések elérték Ugocsát és Máramarost is. Ekkortájt jött létre Ugocsa vármegye. A szászok városokat alapítottak. Nagyszőlős, Felsőzász (Királyháza) stb. Az Ugocsából Máramarosba terjeszkedő Hontpázmány família várát építtetett a viski várhegyen, amely a sóutak védelmében is szerepet játszott. A várat III. András vette el a Hontpázmányoktól 1300 körül.

³⁴ A legtöbb ruszin a 14–15. században telepedett be Magyarországra. A német és ruszin telepéseket *soltészek* és *kenézek* toborozták a földbirtokosok megbízásából (*kenéz-levelek*) a kijelölt településekre. A mocsarak lecsapolásával, erdők kiirtásával és házak megépítésével megszülettek az új falvak. A *kenézek* és az általuk vezetett telepések egy ideig mentesültek az adófizetés alól.

nem sikerült összehozni Rosztiszláv tartós halicsi uralmát, a vő Magyarországra költözött, és részt vett az ország újjáépítésében.

IV. Béla uralkodásának utolsó időszakát megkeserítette a fiával, a későbbi V. Istvánnal való szembenállás. Egyes történészek szerint a király és a herceg csapatai 1265-ben a barankai várnál csaptak össze.³⁵ Hamarosan megromlottak a kapcsolatok Haliccsal is. 1280-ban Lev Danilovics halicsi fejedelem betört Máramarosba, onnan Ungvár felé fordult, hadjárata három évig tartott.

Az utolsó Árpádok (V. László és III. András) alatt megnövekedett a helyi földbirtokosok befolyása. Az országot felosztó oligarchák (így például vidékünkön az Abák) saját udvartartást vezettek, önálló külpolitikát folytattak, nyíltan szembeszegültek a király akaratával.

3.2.2. Vármegyék és ispánságok

Borsova³⁶ és Bereg

Már a 13. században említés történik arról, hogy a beregi erdő felett királyi örök ügyeltek, s hogy a beregi erdők Szent István és László királyok birtokához tartoztak. 1214-ben például Mesku *comes* volt az erdőfelügyelők főnöke. E hatalmas rengetegekből a 15. századig még bölényekre is vadásztak, a környék lakói pedig úrbér fejében nyesteket, őzeket, császármadarakat és más állatokat voltak kötelesek beszolgáltatni.³⁷ A vadásztelepülések meglétére utalnak az olyan földrajzi nevek, mint például Beregardó. A Szent István király idején létrejött vármegyrendszernek az elsősorban erdőgazdálkodásra alkalmas Borsova vármegye is része volt, amelyben a lakott települések főleg a Tisza völgyében feküdtek. A nevet feltételezhetően első ispánjáról (Bors) kapta, az égetett falú borsovai földvár I. István uralkodásának végén épült a Tisza és a Borzsa (Borsova) összefolyásánál, az országból kivezető fő útvonal mentén.³⁸ A történészek szerint Borsova már a kezdetektől vegyes etnikumú terület volt: a gyakori dirhemletek a muszlim kabar segédnépek letelepedésére, a nagy számban talált kétélű, nyugati kardok pedig a fejedelmi központ közelségére

³⁵ A barankai erődöt valószínűleg a 14. század első felében rombolták le, de romjai egy ideig még menedéket nyújtottak a helyi lakosok számára. *Ferkó O.*: Középkori történetek i. m. 28.

³⁶ Borsova vármegye nemcsak a későbbi Bereg megyét foglalta magába, hanem Felső-Szabolcsot, a későbbi kisvárdai alesperesség területét is. *Németh Péter*: Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyék története i. m. 27.

³⁷ *Csatáry György*: A Lehoczky-hagyaték. Ungvár 2001. 179.

³⁸ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye i. m. 145.

vagy éppenséggel a kabarok féken tartásával megbízott, nehézfegyverzetű német katonaság jelenlétére utalhatnak.³⁹ Miután a borsovai vár a tatárjáráskor valószínűleg elpusztult, jelentőségét elvesztette, a nevében és területében is megváltozott, vármegyeként 1261-től az oklevelekben Bereg szerepel. A berek szóból származó név eredetileg a hatalmas beregi erdőségre (*silva Beregu*) vonatkozott. A megye székhelye az azonos nevű település, a mai Nagybereg lett, ahol a tatárjárás után vár is épült. A mai Nagybereg határában, halicsi hadjáratára készülve írta alá 1233-ban II. András a híres beregi egyezményt Jakab püspök, pápai legátus előtt, melyben ígéretet tett a zsidók és izmaeliták hatalmának korlátozására, valamint az egyház javainak védelmére.⁴⁰

A környező települések közül idővel kiemelkedő Beregszász városát 1063-ban említették először Villa Lamperti néven, mint Lampert herceg (I. Béla legkisebb fia, Szent László öccse) birtokát, tehát az ún. *dukátus* részét. Lampert 1061 és 1063 között alapíthatta meg a későbbi várost. Akkor itt hercegi udvarházzal egy kis település állhatott, ahol az őrség és a szolgaszemélyzet élt. Lakói főleg a beregi erdőispánság vadőrei, vadászai voltak. Lampert herceg halála után birtokai ismét királyi tulajdonba kerültek. II. Géza idején a városba német *hospesek* (vendégek) telepedtek, valószínűleg ez időtől emlegették a települést Lampertszász vagy Lampertszásza néven.⁴¹ Árpád-házi uralkodóink gyakran tartózkodtak a városban pihenés vagy vadászat céljából. A kedvező fekvésű település kiindulópontjául szolgálhatott a Halics elleni hadjáratoknak is.

A tatárjárás után IV. Béla a felégetett Lampertszászát német telepe-
sekkel építtette újjá, amiért 1247. december 25-én a király kiváltságokat adományozott az ő „legkedvesebb lumprechtszászi vendégeinek”. A város kiváltságait a későbbi uralkodók, így V. István is megerősítették. Ekkortájt alakult ki a korábbi Borsova várispánság helyén Bereg megye, melynek székhelye Lampertszász lett.⁴²

³⁹ *Németh Péter*: Borsova határvármegye kialakulása. Kisvárdai 1975. 6., 16.

⁴⁰ Az eseményre valószínűleg a királyi erdőuralom kúriájában került sor. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye i. m. 156.; *Zubánics László*: Tájba írt történelem. Kultúrtörténeti időutazás Kárpátalja legmagyarabb városában és vonzáskörzetében. Ungvár–Budapest 2011. 10.

⁴¹ E vendégnépek kezdték meg a környéken az aranybányászatot és a szőlőművelést. *S. Benedek A.*: A tettenérhető történelem i. m. 20.

⁴² A Bereg néven feltűnő nemesi vármegyéről a 13. század végétől szólnak az oklevelek: 1299-ben jelenik meg a beregi ispán négy szolgabíró élén. Ekkor csatolják a vármegyének a Tiszától nyugatra eső részét Szabolcs vármegyéhez. *Németh P.*: Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyék története i. m. 28.; *Zubánics L.*: Tájba írt történelem i. m. 11.

Ung

A középkori vármegyerendszer vidékünk más tájain is fokozatosan kiépült. Borsova mellett 1085-ben már Ung vármegyét is megemlítik az írásos források, bár ispánjáról első ízben 1214-től van adatunk.⁴³ A megye határai évszázadokig alig változtak. A jelenlegi Kárpátalja területén kívül ide tartoztak a mai Szlovákia keleti szegélyének falvai.⁴⁴

A tatárjárás után a vármegye földvárait is kővárakká alakították át, ekkor kapta például a nevickei vár is új, négyszögletes tornyát. 1279-ben IV. László Ung vármegyét Aba Finta erdélyi vajdának adományozta. III. András megerősítette az adománylevelet, így a megye Aba Amadeus kezén maradt annak haláláig (1311).⁴⁵

Ugocsa

A mindössze 1213 négyzetkilométernyi kiterjedésű Ugocsa a történelmi Magyarország legkisebb vármegyéjének számított. Nevét valószínűleg a mai Tiszaszászfalu közelében az Árpád-korban létezett Ugocha nevű községről⁴⁶ kapta, mely a tatárjárás után egy ideig a megye központja is volt.⁴⁷ A Felső-Tisza két partján húzódó vármegye területének legnagyobb része lapályos volt, folyami erdőségekkel borítva. A Tisza jobb partján, északkelet felől a Nagyszőlősi-hegység húzódik. A vármegye déli, a Tisza bal partján húzódó részébe kelet felől az Avas-hegyvonulat tömbjei nyúlnak be. Ugocsa gazdag vizekben. A Tisza mellékfolyói közül északon a Borzsa (Borsova) és a Szalva, nyugaton a Batár, délen pedig a Túr kanyarog. A lapályos területek mocsarainak nagy részét mára lecsapolták.⁴⁸ Ugocsát délről Szatmár, északnyugat felől Bereg, északkelet felől pedig Máramaros vármegyék határolták.⁴⁹ A Kende (Kündü) törzshöz tartozó magyarok által megszállt erdős vidék a gyepűvonal részét képezte. Az Árpád-korban Ugocsa Bereghez hasonlóan ritkán lakott királyi vadászterület

⁴³ *Gálocsy Zoltán*: Ung vármegye főispánjai és tisztviselői a legrégebb kortól 1867-ig. Budapest–Beregszász 2000. 30.

⁴⁴ *Deschmann Alajos*: Kárpátalja műemlékei. Budapest 1990. 13.

⁴⁵ Az oligarcha fiai királyellenes fellépésük miatt elvesztették családi örökségüket, s Ung vármegye új urai a Drugethek lettek.

⁴⁶ Ugocsa eredetileg egy régi magyar személynév lehetett.

⁴⁷ *Deschmann A.*: Kárpátalja műemlékei i. m. 16.

⁴⁸ Hasonlóképpen a szomszédos Bereg vármegye sík vidékén, Munkács és Beregszász között mintegy 30 ezer kat. h.-at elfoglaló Szernye-mocsárhoz.

⁴⁹ Szatmár és Máramaros vármegyék történeti földrajzi képéről, betelepüléséről, középkori történetéről Maksay Ferenc és Bélay Vilmos megyemonográfiáiból értesülhetünk. E tájrajzot Szabó István klasszikus megyemonográfiája, illetve tanulmányai egészítik ki. *Szabó István*: Ugocsa megye. Budapest 1937.; *Szabó István*: Ugocsa megye. Budapest–Beregszász 1994.

volt. A 12. században erdőispánság alakult ki itt Sásvár⁵⁰ központtal. A megyerendszer kialakulásával itt, a Tisza és a Borzsa között szerveződött meg Ugocsa vármegye. Ez eleinte teljes egészében királyi uradalom, vadászterület volt, majd a birtokadományozások következtében, a 13. században három családi nagybirtok alakult ki a területén: délen a Káta nemzetség vert gyökeret, a megye keleti és nyugati szélén a Hontpázmány nemzetség tagjai alapítottak nagybirtokokat, északon pedig, a Borzsa völgyében a Gutkeledék vetették meg a lábukat.⁵¹ A nagybirtokok mellett, a 13. század végén az alapító ős nevét viselő kismemesi falvak vidéke jött létre (Farkasfalva, Tivadarfalva, Péterfalva, Gödényháza stb.).⁵² Ezzel egy időben flamand és szász *hospesek* is érkeztek a vidékre, akik falvak sorát alapították meg a Tisza völgyében.⁵³ A II. Géza által betelepített szászok hozták létre például Felszász (Királyháza), Nagyszász (Tizzaszászfalu), Szőlós, Ardó és Batár településeket.

A táj etnikai képét tovább színesítette, hogy idővel egy ruszin és egy román etnikai terület is kialakult a megye keleti, illetve déli szegletében. III. Béla király a gyorsan növekvő lakosságú terület élére külön ispánt rendelt. Az 1241. évi tatárjáráskor azonban Ugocsa nagy része is elpusztult, de IV. Béla és az itt gyakran vadászó V. István királyok viszonylag gyorsan helyreállították a vidéket, Ugocsa települést téve meg egy időre a megye székhelyévé. Ugocsa helységben nem volt vár, mert a 13. század közepéig a közeli Sásvár alkotott várispánságot, megyét és es-perességet. A tatárjáráskor elpusztult sásvári vár pusztulása után Ugocsa település lett a megye központja, de a megyének a szőlősi Kankóvár megépítéséig nem volt vára.⁵⁴

Szőlősvégardó és Feketeardó települések neve az egykori királyi *erdőóvók*, *ardók* emlékét őrzi, akárcsak a Bereg megyei Beregardóé. Hason-

⁵⁰ Tizzasásvár közigazgatásilag jelenleg Fancsikához tartozik. Szabó István szerint viszont a környék *erdőóvóit*, *darócait*, vadászait, *solymárait*, halászait, *vincellereit*, pástorait és földműveit felügyelő ispán székhelye a mai Királyháza helyén állt *domus regalis* („királyi ház”) volt. Szabó István: Ugocsa megye és népei a történelemben. In: Népiségtörténeti tanulmányok. Szerk. Erős Vilmos. Budapest 2005. 56.

⁵¹ Komáromy András: Ugocsa vármegye a történelemben. Válogatott írások. Ungvár 2001. 17.; Szabó I.: Ugocsa megye és népei i. m. 56.

⁵² Szabó I.: Ugocsa megye és népei i. m. 57.

⁵³ A *Váradai Regestrum* szerint az ugocsai flamandok központja Batár volt. A forrás Ugocsában cseh és rutén *vendégnépeket* is említ. S. Benedek A.: A tettenérhető történelem i. m. 20.; S. Benedek A.: Kárpátalja története és kultúrtörténete i. m. 35.

⁵⁴ A vármegye keletkezéséről bővebben lásd: Komáromy András: Ugocsa vármegye keletkezése. Budapest 1896.; Komáromy A.: Ugocsa vármegye a történelemben i. m.; Keresztyén Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok alján. Ungvár–Budapest 1993. 158.

lőképpen a királyi szolganéphez tartozó *darócok* (erdei munkások) jelenlétére utalnak az Ungdaróc, Beregdaróc helységnevek. (Szabó 1994: 18, 22.) A szolgálófalvakra, halászokra és solymárokra utal az ugoicsai Halászi és az ungi Gálóc helységneve is, Oroszi neve pedig a *rusz* (szláv vagy varég) testőrök letelepítésére utalhat.⁵⁵

A szláv etnikum megtelepedésével egyébként Kristó Gyula is foglalkozott. A ruszok már a honfoglaló magyarokhoz is csatlakozhattak, betelepíthették őket a 11–12. században vagy a tatárjárás után, amiről a számos Orosz, Oroszi településnév is tanúskodik. István király (a „*dux Ruizorum*” címet viselő Imre herceg által vezetett) orosz testőreit Kristó Gyula szerint nem tömbben, hanem elszórva telepíthették le a Magyar Királyság területén, elsősorban a Dunántúlon, az osztrák határ közelében, s azok az Oroszi településnév gyakorisága ellenére sem képeztek számottevő tömegeket.⁵⁶

Máramaros

A későbbi Máramaros gyér szláv lakossága a honfoglalás korában főként a Tisza jobb parti mellékfolyóinak alsó völgyeiben élt. Erre a hely-, elsősorban a víznevek utalnak. A régió déli részén és a bal parti folyóvölgyekben a magyar helynevek dominálnak, igazolva a magyarok korai betelepülését. A népsűrűség nem volt egyenletes, elsősorban a Tisza termékeny völgyében telepedett meg a magyarság. Máramaros nevét először 1199-ben említik a források.⁵⁷ E gyéren lakott királyi vadászterület jelentőségét a sóbányái adták, ezek kitermelése királyi monopólium volt.⁵⁸ Éppen ezért más megyéktől eltérően itt a királyi birtokok voltak túlsúlyban. Az első, itt birtokot nyerő nagybirtokos családot, a Hontpázmány nemzetséget 1300-ban a király ugoicsai birtokokkal kárpótolta, s így a huszti vár megépítése előtt a Tisza völgyét uraló viski várat is megszerezte. Az ekkor privilegizált öt, ún. *koronavárosba* (Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget) újabb magyar és szász lakosság települt át

⁵⁵ S. Benedek A.: A tettenérhető történelem i. m. 20.

⁵⁶ Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest 1983. 191–207.

⁵⁷ A vidéket az Ugoicsából II. Géza vagy III. Béla idejében ideköltöztetett szászok népesítették be először, a Szent László nevéhez vagy a Német Lovagrendhez való kötődést állító nézetek alaptalanak bizonyultak. Keresztyén B.: Irodalmi barangolások a Kárpátok i. m. 201.

⁵⁸ Deschmann A.: Kárpátalja műemlékei i. m. 18.

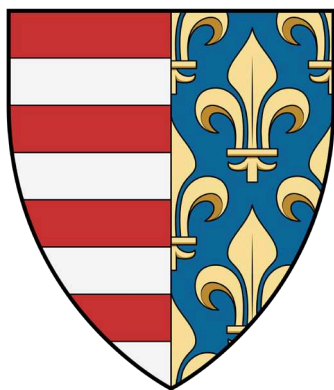
Ugocsából és Beregből. Származási helyükre az egri püspökség joghatóságát igazoló dokumentumokból következtethetünk.⁵⁹

3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525)

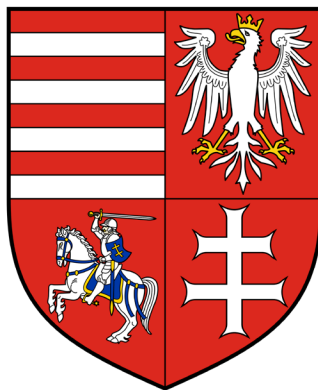
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora

Az Árpádokat a nápolyi Anjouk követték a magyar trónon: I. Károly (Róbert) (1308–1342) és I. (Nagy) Lajos (1342–1382). Utóbbit méltán nevezték „lovagkirálynak”, hiszen nemcsak hadi dicsőségéről volt híres, hanem mert a lovagi kultúra uralkodása idején teljesedett ki hazánkban. Nagy Lajos halálát trónviszályok követték Zsigmond királyunk megkoronázásáig (1387–1437), aki később német és cseh uralkodó is lett, majd 1433-ban a pápa német-római császárrá is koronázta. Luxemburgi Zsigmond a kor legügyesebb diplomatájának számított, aki képes volt az évtizedeken át elmérgesedett, reménytelenül összekuszálódottnak látszó helyzeteket is türelmesen, tárgyalásos úton megoldani (pl. nyugati egyházszakadás).⁶⁰

10. ábra Károly Róbert és I. Ulászló címere

a. Károly Róbert (1288–1342) címere

b. I. Ulászló (1424–1444) címere

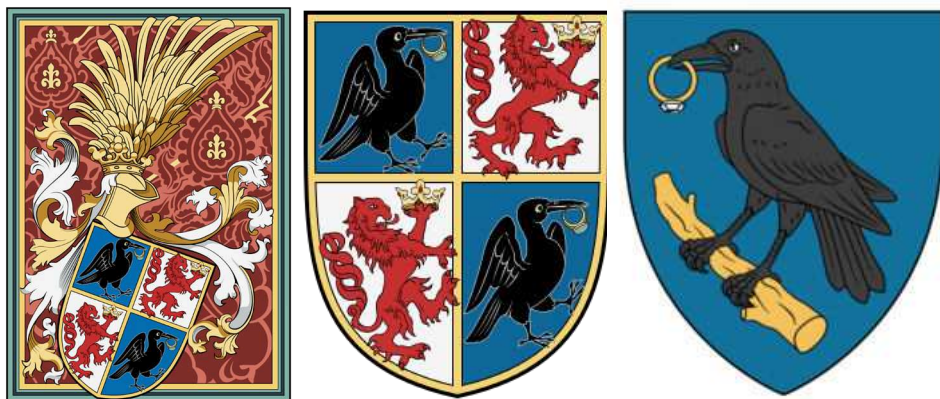
Forrás: <https://magyarcimerek.hu/3319-magyarorszag>; <https://magyarcimerek.hu/3321-magyarorszag>, letöltés 2021. jún. 7.

⁵⁹ *Bélay Vilmos*: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei: a megye betelepülésétől a XVIII. sz. elejéig. In: Máramaros megye. Honismereti írások a Monarchia korából. Szerk. S. Benedek András. Budapest–Beregszász 1997. 90–91.

⁶⁰ Bővebben lásd: *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Budapest 1984.

A Zsigmond király halálát követő két évtizedben három király követte egymást a trónon, azonban a korszakot mégsem az ő nevükkel jelöljük, mert náluk sokkal jellegzetesebb, meghatározóbb egyéniség volt a „törökverő” Hunyadi János. Hadi érdemeinél fogva fokozatosan emelkedett egyre magasabbra, 1446-ban már az ország kormányzója lett, és szinte királyi hatalmat gyakorolt. Az ország kormányzásáért folytatott hatalmi harcok a háttérben zajlottak, a török elleni küzdelmekkel szemben, amit egész Európa feszülten és szorongva figyelt. Hunyadi János, a nagy törökverő számos csatát nyert az oszmánok ellen. Talán a legjelentősebb színhely Nándorfehérvár (ma Belgrád) volt, amelynek védelmében Hunyadi János sógora, Szilágyi Mihály várkapitány, Hunyadi alvezéréként pedig a keresztes hadat vezető Kapisztrán János jeleskedett. 1456-ban a törökök itt vereséget szenvedtek, és kénytelenek voltak visszavonulni. A diadal egész Európát lázba hozta, ennek emlékére (eredetileg a vár felmentésére indulók lelkesítésére) zeng mindenfelé ma is a déli harangszó.

11. ábra *A Hunyadi-család címerei*

Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Hunyadi-csal%C3%A1d>; [https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Coa_Hungary_Family_Hunyadi_J%C3%A1nos_\(extended\)_v2.svg](https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Coa_Hungary_Family_Hunyadi_J%C3%A1nos_(extended)_v2.svg), letöltés 2021. jún. 7.

1458 és 1490 között Hunyadi János fia, Mátyás uralkodott királyként. Nemcsak a népmesék kedvelt hőse volt, a valós életben is jelentős reformokat hajtott végre. A szétzilált államgépezetet újjászervezte, meghonosította Magyarországon a reneszánsz kultúrát (humanizmus, építészet, Corvina könyvtár, tudósok, művészek), politikus és hadvezér is volt egyben.

8. kép Hunyadi Mátyas oklevele, 1479. március 20.

Forrás: Mátyas király oklevele a máramarosi ortodox papság adómentességéről. KTÁL, F. 151, op. 25, od. zb. 12.

Mátyas után a Jagelló-dinasztiából származó II. Ulászló (1490–1506) került trónra, miközben határainknál a török veszély egyre fokozódott. Majd II. Lajos (1506–1526) lett a király, aki mindössze tízévesen került a magyar trónra, s húszévesen veszett oda a középkori Magyar Királyság végét eredményező mohácsi csatában.⁶¹

⁶¹ Bővebben lásd: *Csukovits Enikő*: Liliom és holló. Budapest 1997.; *Tringli István*: Az újkor hajnala: Magyarország története 1440–1541. Budapest 2003.; Magyarország története i. m.; *Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András*: Magyarország története 1301–1526. Budapest 2019. A késő-középkori Magyar Királyság világi méltóságainak összeírását lásd: *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. In: Középkori magyar adattár. (PC CD-ROM). Budapest 2001.; *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. In: Középkori magyar adattár. (PC CD-ROM). Budapest 2001.; *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvy Tamás*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Budapest 2016.; *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvy Tamás*: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Budapest 2017.

9. kép II. Ulászló oklevele, 1512. április 6.

Forrás: II. Ulászló magyar és cseh király oklevele Munkács privilégiumairól. KTÁL, F. 1589, op. 1, od. zb. 22.

Az Anjouk uralkodása alatt megnövekedett az Északkeleti-Felvidék politikai és gazdasági jelentősége. Az első Anjou királyunk, I. Károly (a köztudatban Károly Róbert) évekig harcolt a korona megszerzéséért és hatalmának megszilárdításáért (interregnum). A vidékünk nagy részét is uraló Aba Amadé meggyilkolása után (1311) fiai szövetségre léptek Csák Máté felvidéki nagyúrral Károly ellen. Az Abafiak leverésére 1312-ben került sor a rozgonyi csatában. Őm a király ellen újabb felkelés szerveződött Petenyefia (Pethunya) Péter vezetésével, aki Csák Máté, Borsa Kopasz és más bárók mellett a halicsi fejedelemmel is szövetséget kötött.⁶² Károly Róbert azonban a lázadást is leverte,⁶³ és vagy visszaszerezte a tartományuraktól a vidék erősségeit (Munkács, Nyalábvár), vagy pedig leromboltatta azokat (pl. szőlősi, vári). Pethunya Péter birtokait például a Drugetheknek,⁶⁴ a királyi hadak

⁶² Ferkó O.: Középkori történetek i. m. 31.

⁶³ Az Amadefiak leverésében Ákos nembeli Mikics jeleskedett, aki 1326-a elfoglalta a lázadók kezén lévő Neveickét és Ungvárt is. *Fakász Mihály*: Sasfészek a Latorca völgyében. Ungvár 2006. 14.

⁶⁴ Újabbán a szakirodalomban a régi magyar nevek egyre gyakrabban leegyszerűsítve, az idegen származású személyek nevei pedig az adott nyelv helyesírása szerint íródnak. Kötetünkben azonban a történelmi családnevek védelme érdekében megmaradtunk a hagyományos, megszokott írásmódnál, amelyet egyébként az MTA legújabb (12. kiadású, 2015. évi) helyesírási szabályai is javasolnak.

italiai származású vezetőinek adományozta. A Drugethek mellett jelentősen megnövelte birtokait az Újhelyi, a Dolhay és a Petrovay család is.⁶⁵

Az oligarchákkal vívott harcok idején elmenekült kismanesség helyére újabb nagyarányú telepítés indult meg a mai Kárpátalja egész területén. Az erdőirtások térségeiben flandriai, olasz és szász falvak épültek. Az újjáépítés és betelepítés egyik fontos következménye lett, hogy a királyi vármegyék helyén megszülettek az ún. nemesi vármegyék: Ung (1313), Bereg (1299), Ugocsa (13. század vége) és Máramaros (14. század eleje).⁶⁶

A történészek által igencsak vitatott kérdés vidékünk szláv lakosságának kialakulása. Tény, hogy az Északkeleti-Felvidéknek már a magyar honfoglalás óta, sőt már azt megelőzően volt egy kimutatható – bár nem jelentős számú – szláv lakossága. A vegyes házi királyok korában azonban jelentősen felerősödött a Kárpátok túloldaláról történő keleti szláv bevándorlás.⁶⁷ E telepések rátelepedtek az itt élő őslakos szláv lakosságra, viszont a Kárpátok vonulata megnehezítette számukra a kapcsolattartást az otthon maradtakkal. Így a vidéken egy új szláv etnikum kezdett kialakulni – a ruszinság, melyet az ukrán történettudomány nem külön nemzetként kezel, hanem az ukrán nép részének tartja, nyelvüket pedig az ukrán nyelv dialektusának.

Rövidesen Korjatovics Tódor elűzött litván fejedelem, podóliai herceg vezetésével a szlávok (ruszinok, rutének) jelentős, bár a köztudatban élő 40 ezer főnél alighanem jóval kisebb létszámú tömege telepedett meg a Zsigmond királytól kapott területeken. 1395 és 1414 között Korjatovics megkapta a magyar uralkodótól a munkácsi királyi birtokot: Munkács és Lampertszász (Beregszász) városokat s a környező, addig nagyjából magyarok, oláhok és németek által lakott falvakat. Korjatovics halálával a koronához visszakerülő Munkács vára és az uradalom Lazarevics szerb despotához, majd Brankovics Györgyhez, később Hunyadi Jánoshoz jutott. Az 1440–1444-es beháborúban jelentős összecsapások a térségben ugyan nem történtek, de a gyorsan változó tulajdonviszonyok miatt az itteni helyzetet sem lehetett stabilnak nevezni.

A térség szempontjából hasonlóképpen „eseménytelen” volt Mátyás király uralkodása is, melyet követően a Homonnai (Drugeth), Drágfy, Pe-

⁶⁵ A Drugethek a 15. század derekán csatolták birtokaikhoz a nevickei várat, Ungvárt, Dolha, Szerednye, Perecseny, Nagyberezna és más településeket. A 15. század végén a család csupán Ung vármegyében 29 falut birtokolt.

⁶⁶ *Gulyás L.*: Kárpátalja 1918 előtt i. m. 66.

⁶⁷ Az ukrán megnevezés használata ebben a korban még nem megalapozott, ugyanis a 13–14. században a keleti szláv népek nemzeti elkülönülése, így az ukrán nép kialakulása még kezdeti stádiumban volt.

rényi, Ráskay, Werbőczy és Báthory családok lettek a vidék új urai.⁶⁸ A központi hatalom gyengülésével romlott a közbiztonság, hanyatlott a gazdaság, a kereskedelem. 1514-ben az elégedetlenség parasztháborúba torkolt, mely kiterjedt Beregre, Ugocsára és Máramarosra is.⁶⁹ Érdekes módon a lázadásban a parasztok mellett tömegesen vettek részt a helyi kis- és középbirtokosok is, sőt Gyakfalvi István személyében még egyházi vezetőjük is volt.⁷⁰ A felkelők haragja Ugocsában a környék leggazdagabb földesura, a Perényi család ellen fordult. Perényi Gábor comes, egyben ugocsai és máramarosi főispán Huszt várába zárkózott. Felmentésére a szintén e vidékre való, ugocsai Werbőczy István szervezett nemesi sereget. Közeledtének hírére a felkelők a másik Perényi-birtokot, Nyaláb várát fogták ostrom alá. Végül a nemesi hadak viszonylag könnyen leverték a felkelést. A megtorlás utáni rendcsinálás és birtokrendezés az említett Werbőczy István nevéhez kötődik, tevékenysége azonban nem gátolhatta meg a Mohácshoz és az ország széthullásához vezető romlás folyamatát.

*Korjatovics Tódor (1331–1414)*⁷¹

Gedimin litván fejedelem unokája, Koriát Mihály fia, aki három testvérével együtt apjuk öröksége helyett Podóliát kaptak meg. Eközben a fejedelem összeütközésbe került a Litvániában hatalomra jutó Vitolddal, s annak támadása elől Podóliából is menekülnie kellett. Mivel családja ismerte a magyar uralkodókat (egyik őse behódolt a Litvánia ellen hadakozó Nagy Lajosnak, Luxemburgi Zsigmonddal pedig rokonságban is állt),⁷² 1393 táján Zsigmond engedélyével Magyarországon keresett menedéket. Vele tartott felesége (Olga vagy Valga), gyermekei (Anna, Mária és Vasil), valamint népes kísérete. Beköltözésének korábbi, 1360-as évekhez és Nagy Lajos személyéhez kötődő datálása téves, mely a munkácsi (Csernek-hegyi) ortodox kolostor hamis alapító okiratán alapszik. Hasonlóképpen cáfolandó Koriatovics házanépének a krónikák által említett –

⁶⁸ Az 1494–1495. évi adószámlálás szerint maga Corvin János csak Bereg megyében 1132 portát birtokolt.

⁶⁹ Bővebben lásd: *Kész Barnabás: A Dózsa-parasztháború résztvevőinek fegyverzete*. In: *Mercurius Veridicus Novus I.* Szerk. Dobos Sándor – Szamborovszkyné Nagy Ibolya. Beregszász–Ungvár 2015. 88–105.

⁷⁰ Érdekes, hogy a keresztesek vezére Ugocsában afféle Robin Hoodként álnéven és külsejét állandóan elváltoztatva szerepelt: *Körmös hadnagynak* nevezte magát. Állítólag Sásvári Veres Gergely ugocsai kismemes volt ez a titokzatos személy, akit a lázadás leverése után nyilvánosan meg is vádoltak, de nem tudták rábizonyítani bűnösségét.

⁷¹ Személye és magyarországi tevékenysége éles viták tárgyát képezi. A hagyomány a podóliai fejedelemhez köti a munkácsi bazilita kolostor alapítását, a munkácsi vár felújítását és a podóliai ruszinok betelepítését vidékünkre.

⁷² Tódor apjának nővére, Aldona III. (Nagy) Kázmér lengyel király felesége, így Zsigmond dédanyja volt. Emiatt a magyar király „a mi bátyánknak” szólította a fejedelmet.

nyilvánvalóan túlzó – negyvezres nagyságrendje. Koriatovics Tódor a hatalmas birtoktestek mellett magas tisztségeket is kapott a királytól (beregi, sárosi és máramarosi főispán). Fiú örökösök híján halála után a Korjatovicsnak adományozott birtokok visszaszálltak a koronára.

10. kép *Korjatovics Tódor (1331–1414)*
(festmény, ismeretlen festő alkotása a 18. századból)

Forrás: https://en.wikipedia.org/wiki/Fyodor_Koriatovych, letöltés 2021. jún. 7.

3.3.2. Középkori vármegyéink⁷³

*Ung*⁷⁴

Ung vármegye története szorosan összefonódik a Drugeth familia felemelkedésével.⁷⁵ A család első magyarországi képviselői és a hatalmas

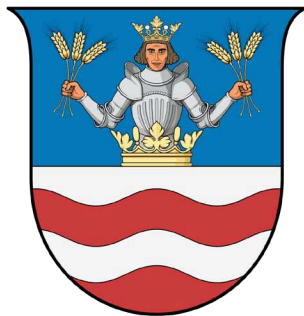
⁷³ A megyegyűlésekről (*sedria*) Csukovits Enikő tanulmányában olyan érdekes adalékokról olvashatunk, mint például Ung vármegye előljáróinak Csicseri Domonkos fia János és fegyveres társai általi botrányos bántalmazásáról 1375-ben. Mivel a középkori vármegyében még nem volt megyeháza, a hatóságok egy-egy nemesi kúriában, lakóházban, esetleg kocsmában ültek össze. *Csukovits Enikő: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. Történelmi Szemle. (1997) 39. sz. 363., 380.;* A késő-középkori vármegyék tisztségviselőinek (az ispánon, alispánon kívül négy szolgabíró és bizonyos számú választott nemesi esküdt tartozott ide) összeírását lásd: *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvy Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Budapest 2017.*

⁷⁴ Ung megye nemesi családjairól részletesebben Engel Páltól olvashatunk. *Engel Pál: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Budapest 1998.*

⁷⁵ *Zsoldos Attila: A Druget-tartomány története 1315–1342. Budapest 2017.*

Drugeth-birodalom létrehozói Fülöp,⁷⁶ majd annak halála után öccse, János voltak. 1327-ben János honor jogán megkapta az ungi birtokokat a nevickei várral egyetemben, a következő évben pedig a nádori tisztséget is. Halála után fia, Vilmos folytatta a családi birtokok gyarapítását, aki Nevicke mellett Boldogkő, Fülek, Sáros, Szepes és számos más várnak is birtokosa volt. Vilmos 1355-ben bekövetkezett halálával birtokai egy részét fia, János és unokaöccse, Miklós örökölték. I. Károly halálával a Drugethek fénykora is véget ért, birtokaik közül csak az ungi és a zempléni maradt meg. Az országos politikától visszahúzódtak, regionális hatalmuk azonban még sokáig megmaradt.⁷⁷ Ekkoriban építették fel gerényi palotájukat az egykori vár romjai felett, mely a gerényi és a homonnai Drugeth-ág közös tulajdonában volt.⁷⁸ Ebben az időben Ung megyében három hatósági székhely (sedriahely) volt: Kapos, Pálóc és Ungvár.⁷⁹ 1384-ben Drugeth László pálos szerzeteseket telepített a vidékre. A Drugethek virágoztatták fel Ungvárt, melyet egy 1419-es oklevél *oppidumnak*, vagyis mezővárosnak nevezett. A városban több mint 200 ház volt, heti vásárokat tartottak, az Ung folyón keresztül kőhid épült. A kutatók szerint Drugeth Fülöp építtette újjá a tatárok által lerombolt ungvári várat is, építőanyagul használva fel a gerényi várrom köveit.⁸⁰

12. ábra Ung vármegye címere

Forrás: <https://people.inf.elte.hu/kthzsolt/Kellekek/Kepek/64%20varmegye%20cimere/Ung.jpg>, letöltés 2021. jún. 8.

⁷⁶ Károly Róbert nevelője, később nádor, akinek vagyonát és titulusait öccse, János örökölte.

⁷⁷ 1322-től (1328-tól) 1684-ig a Drugeth család adta a megye örökös főispánjait. *Keresztyn B.*: Irodalmi barangolások a Kárpátok i. m. 1993. 10.

⁷⁸ János fia, Miklós a Gerényi előnevet, Fülöp leszármazottai pedig a Homonnai előnevet viselték.

⁷⁹ *Csukovits E.*: Sedriahelyek – megyeszékhelyek i. m. 364.

⁸⁰ *Ferkó O.*: Középkori történetek i. m. 32.

Más ungi tájak, így például Szerednye és környéke a 16. század elejéig a Pálócziak birtokrészét alkották. A mohácsi csatában elesett a család utolsó férfi tagja, Pálóczi Antal. Ezt követően a család birtokai a Dobókra szálltak. A Dobó família legidősebb tagja, Ferenc a borkereskedelemnek köszönhetően hatalmas uradalmat hozott létre, melynek központja az ekkoriban kiépült szerednyei kővár volt. Az uradalomhoz tartozó Szerednye, Andrásvágás, Bacsava, Dubróka, Horlyó, Iglinc, Köblér, Lehóc, Orljova, Zavoda mellett a Dobók birtokokkal rendelkeztek Homok, Kelecsény, Kistrát, Komoróc, Merkóc, Nagygállocs, Palló, Ruzska, Vámosgejőc és más ungi községekben is.⁸¹

Bereg

Károly Róbert a rozgonyi csatát (1312) követően Munkácsot erősítette meg, és tette Bereg vármegye székhelyéül, a beregi várról többé nem esik szó. A király oldalán harcoló lampertszászi polgárok viszont jutalmul újabb kiváltságokban részesültek. A későbbi Beregszász egyre jelentősebb szerepet játszott viszont a megyében: Nagy Lajos korában, az 1370-ben létrejött magyar–lengyel perszonálunió idején a Magyar Királyság egyik legvirágzóbb települése lett (ebben az időszakban az ország északkeleti megyéi egyébként is jelentős szerephez jutottak).⁸² Nagy Lajos anyja, a lengyel Łokietek Erzsébet Beregszászban udvart is tartott: a királyné a mai Grófundvar helyén építtette meg nyári rezidenciáját.⁸³ Valószínűleg Erzsébet királyné idejében rakták le annak a kőtemplomnak is az alapjait, melynek építését 1418-ban fejezték be (a templomhoz tartozó Szent Mihály arkangyal kápolnát ebben az évben építtette Luxemburgi Zsigmond király). A királynéi kegynek köszönhetően a városban több kolostor is épült, így a Domonkos-rendiek férfi és női zárdája, egy ferences és egy pálos rendház. A város közösségét Erzsébet királyné jogosította fel az oroszlános címeres pecsétnyomó használatára. Erzsébet királyné halála után fia, Nagy Lajos, majd unokája, Mária királynő birtokolta. Nagy Lajos 1342. szeptember 2-án, Visegrádon kelt kiváltságlevelében Lampertszásza szabad királyi várost („*libera civitas nostra*”) pallosjoggal ruházta fel.⁸⁴

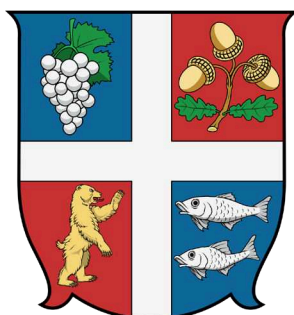
⁸¹ Ferkó O.: Középkori történetek i. m. 37.

⁸² Annak ellenére, hogy a 14. század elejétől a beregi ispán és a munkácsi várnagy személye egyre inkább összekötődött, a megye *sedriahelyévé* nem Munkács, hanem a vártól közel egy napi járóföldre (30 km) fekvő Beregszász vált. Csukovits E.: Sedriahelyek – megyeszékhelyek i. m. 369.

⁸³ Munkácsot egy 1263. évi oklevél említi „*Villa supra Munkach*” néven. Nagy Lajos és Erzsébet királyné kiváltságokkal halmozták el a várost. Keresztyén Balázs: Irodalmi barangolások a Kárpátok i. m. 43–44.

⁸⁴ Zubánics L.: Tájba írt történelem i. m. 12–16.

13. ábra Bereg vármegye címere

Forrás: <https://people.inf.elte.hu/kthzsolt/Kellekek/Kepek/64%20varmegye%20cimere/Bereg.jpg>, letöltés 2021. jún. 8.

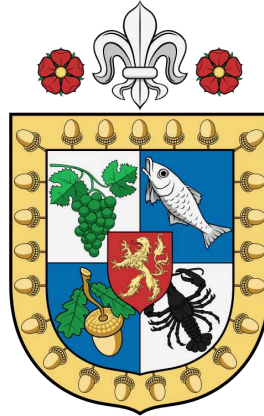
Zsigmond király 1396-ban Bereg és Sáros vármegyéket Korjatovics Tódornak adományozta. A menedéket kérő fejedelem lett az ura Munkácsnak⁸⁵ és Lampertszászának is. Ő építtette át a munkácsi lovagvárat korszerűbb erődítménnyé, neki tulajdonítják a Csernek-hegyi kolostor megalapítását. Miután a Korjatovics család 1418-ban örökösök nélkül halt ki, a birtokok visszaszálltak a koronára. Az örökös pénzsűkében lévő Zsigmond Munkácsot Lampertszásza várossal és más településekkel egyetemben Brankovics György szerb despotának adományozta – Nándorfehérvárért cserébe. Ekkor jelentek meg Lampertszászán tömegesen szerbek és görögök. A 15. század derekán a városban megélénkült a gazdasági élet, 1446-ban először említik a források a szabócéhet. I. Ulászló elkobozta a törökkel paktáló Brankovicstól itteni birtokait, és Hunyadi János szörényi bánnak adományozta őket.⁸⁶ Hunyadi halála után felesége, Szilágyi Erzsébet birtokolta a vidéket. Halála után a terjedelmes Hunyadi-birtokokat, így Lampertszászát és Munkácsot is Mátyás király 1484-ben kelt iratában fiának, Corvin János lipói hercegnek adományozta. Mátyás halála után Corvin János trónra kerülése meghiúsult, a városok gyakran cseréltek birtokost. Az előbbit 1499-ben Bélteki Drágffy György kapta zálogba, ekkor nevezik először Beregszász néven. Később a város ismét királyi birtokba került, így 1522-ben II. Lajos jegyajándékként adományozta feleségé-

⁸⁵ A város nevét először 1262-ben említik V. István ifjabb király adománylevelében, Munkács várát pedig 1309-ben említik meg először Aba Amadé tulajdonaként. A vár történetét bővebben lásd: *Fakász M.*: Sasfészek a Latorca völgyében i. m.

⁸⁶ Hunyadi János 1445. április 14-én szabad királyi várossá tette Munkácsot. *Keresztyén B.*: Irodalmi barangolások i. m. 44.

nek, Habsburg Mária főhercegnőnek.⁸⁷ A másik város, Munkács várnagya 1515–1518 között Tomori Pál, 1524-től 1530-ig pedig Ártándi Pál volt.⁸⁸

14. ábra *Ugocsa vármegye címere*

Forrás: <https://people.inf.elte.hu/kthzsolt/Kellekek/Kepek/64%20varmegye%20cimere/Ugocsa.jpg>, letöltés 2021. jún. 8.

Ugocsa

A tatárjárást követő újraterelítés során zömmel magyarok települtek be Ugocsába is, de a 13. században keleti szlávok, a 14. század elején pedig újabb szászok költöztek be a megyébe.⁸⁹ A vidéken korábban birtokokat szerző három jeles nemzetséget, a Gutkeled, a Hontpázmány és a Káta családokat idővel a Szirmayak, a farkasfalvi Farkasok, a Werbőczyek és más nemesi családok követték. A Tisza déli partján mintegy 18–20 faluból (a megye falvainak egynegyede) álló kishemesi vidék jött létre.⁹⁰ Am Ugocsa legismertebb családja a 15. századtól a Perényi család lett. 1399-ben Perényi Péter adományként kapta Zsigmond királytól Szőlős városát, 1405-től pedig a család tulajdonába került a szomszédos Nyalábvár is.⁹¹ A Perényiek adták az ispánokat, mert a megye egyharm-

⁸⁷ Zubánics L.: Tájba írt történelem i. m. 15–16.

⁸⁸ Keresztyén B.: Irodalmi barangolások i. m. 45.

⁸⁹ Szabó I.: Ugocsa megye i. m. 20–62.

⁹⁰ Csukovits E.: Sedriahelyek – megyeszékhelyek i. m. 376.

⁹¹ A Perényiek több mint egy évszázadig pereskedtek a korábbi tulajdonosokkal, a Drágfyakkal. Komáromy A.: Ugocsa vármegye a történelemben i. m. 16–42.; C. Tóth Norbert: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása. In: A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század). Szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András. Kolozsvár 2012. 135–166.

da az övék volt. Áthelyezték a megyeközpontot a tatárjáráskor elpusztult Sásvárból⁹², illetve a 14. században elenyészett Ugochából Szőlősrre, ahol felépítették Kankó várát.⁹³ Szőlős a történelmi Magyarország legrégebbi városai közé tartozik. A források már 1236-ban hivatkoztak a szőlősi hospesek privilégiumaira, ám az ezt bizonyító oklevél nem maradt fenn.⁹⁴ Nagyszőlős neve 1262-től fordul elő dokumentálhatóan oklevelekben, egyben bizonyítva a szőlőtermesztés korai meghonosodását is.⁹⁵ Károly Róbert Borsa Benedeknek („Bekének”) ajándékozta Szőlőst. Testvére, Borsa Kopasz azonban a király ellen szövetkezett Csák Mátéval, s emiatt a királyi hadak lerombolták Szőlős várát. A vár azonban ismét felépült, mert azt a király későbbi feleségének, Máriának ajándékozta. A 16. század elején Nagyszőlős és Nyalábvár ura a két Perényi testvér volt: Gábor és István. Mindketten ugocsai főispánok, Gábor egyben a huszti vár ura is volt. Feleségével, Frangepán Katalinnal együtt pártolták az irodalmat, művészetet.⁹⁶ A tárgyalt évszázadokban a város története a Perényiek mellett szorosan összefonódott a ferences szerzetesekkel is, akik már 1505 körül kolostort építhettek Nagyszőlősön.⁹⁷

Máramaros

A források alapján a 14. századtól kezdve követhetjük nyomon Máramaros vármegye történetét. A térségben már idősámításunk előtt bányásztak sót, amely mindenkor nagy jövedelmet biztosított. Az Árpádok korától a máramarosi sókamara a huszti várral együtt királyi birtokként szerepel. Ennek fejében az ún. *koronavárosokat* az uralkodók számos előjoggal ruházták fel. 1329. október 26-án kelt kiváltságlevelében Károly Róbert Husztnak, Visknek, Hosszúmezőnek és Técsőnek privilégiumokat biztosított a sókitermelésért cserébe. Figyelemre méltó, hogy a mindenkori máramarosi ispán többször tagja lehetett a királyi tanácsnak, vagyis a megye igazgatása stratégiai fontosságú volt, ispánjának lenni jelentős befolyással bírt. Nagy Lajos király 1352-ben Máramarosszigetet is a koronavárosok sorába emelte, uralkodása alatt felvirágzott a máramarosi

⁹² Csukovits E.: Sedriahelyek – megyeszékhelyek i. m. 376.

⁹³ Egyébként az ugocsai Perényiek történetével leginkább Keresztyén Balázs helytörténész foglalkozott. *Keresztyén Balázs: A Perényiek és báró Perényi Zsigmond élete, emlékei Ugocsában.* Ungvár 2002.; *Pivárcsi István: Barangolások Kárpátalján. Tájak, emberek, históriák.* Budapest 2010. 386.

⁹⁴ *Riskó Marianna: Ferencesek Nagyszőlősön. Ötszáz éves jelenlét térben és időben.* Budapest 2007. 29.

⁹⁵ *Keresztyén B.: Irodalmi barangolások i. m. 158.*

⁹⁶ Uo. 159.

⁹⁷ A ferencesek nagyszőlősi jelenlétét Riskó Marianna részletesen leírja könyvében. *Riskó M.: Ferencesek Nagyszőlősön i. m. 29.*

sóbányászat. A megyeszékhely (Sziget) körül kismemesi vidék jött létre, melyet főleg román falvak alkottak.⁹⁸ E privilégiumokat (szabad költözködés, a tisztviselők szabad választása, az önálló bíraskodás joga, mentesség az ispáni hatalom és a legtöbb adó alól, vásártartási jog stb.) a következő uralkodók ún. elismerő privilégiumokkal erősítették meg. Ilyennek tekinthetjük például Mátyás 1472. évi levelét, melyben megerősítette a szabad királyi városok jogi státusát.⁹⁹ 1516-ban II. Lajos annak ellenére mentesítette Visk és a többi koronaváros lakóit minden adófizetés alól, hogy a helyiek közül sokan harcoltak Dózsa oldalán a parasztháborúban.¹⁰⁰

15. ábra Máramaros vármegye címere

Forrás: <https://people.inf.elte.hu/kthzsolt/Kellekek/Kepek/64%20varmegye%20cimere/Maramaros.jpg>, letöltés 2021. jún. 8.

Az Anjouk korában szervezett telepítésként került Máramaros gyéren lakott területeire az oláh népesség. E félig nomád, *vajdák* és *kenézek* vezette pásztornép már a kezdetektől jelentős szláv (ruszin) népelemet foglalt magába. Ugyanakkor – elsősorban a bányászatnak köszönhetően – erősödött a magyar népelem. A huszti vár mellett központi szerep jutott Szigetnek, mely hamarosan a vármegye közigazgatási központja lett. Az évszázadok folyamán az eredetileg kevert etnikumú települések homogenizálódtak. A Tisza-völgy városaiban a magyar népelem dominált, a jobb parti mellékfolyók völgyében a ruszinok, a bal parti mellékfolyók mentén pedig a románok jutottak túlsúlyra. Az utóbbiak fontos szerephez jutottak a megye vezetésében is.¹⁰¹

⁹⁸ Csukovits E.: Sedriahelyek – megyeszékhelyek i. m. 376.

⁹⁹ Csatáry György: A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910. Ungvár–Beregszász 2011. 5–6.

¹⁰⁰ Czébely Lajos: Visk története. Ungvár 2002. 39.

¹⁰¹ Bélay V.: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei i. m. 90–91.

3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség

A középkori magyar falvak lakosainak (földművesek, szőlőművelők, pásztorok, halászok stb.) életmódjára az írott források, adójegyzékek mellett a régészeti leletek (veremházak, kőből rakott kemencék, háziállatok csontjai, faekére való vaspapucskok és más munkaeszközök stb.) alapján következtethetünk.¹⁰² A Kárpát-medencében megtelepedett magyarság fokozatosan felhagyott félnomád állattenyésztő életmódjával, a rideg állattartás azonban az elterjedő külterjes földművelés mellett továbbra is kulcsfontosságú gazdasági ágazat maradt. Sok embernek biztosított megélhetést a kiterjedt mocsárvidék vízi világa. A zsákmányoló, gyűjtögető „ösfoglalkozások” a halászokon, vadászokon, pákászokon és egyéb „vízi embereken” kívül a termelői gazdálkodással foglalkozó parasztságnak is fontos kiegészítő jövedelemforrása maradtak.

A becslések szerint a 15. század végére az Északkeleti-Felvidék lakossága 100–115 ezer fő lehetett. Ez a népesség Ung vármegye 205 települése, Bereg vármegye 122 települése, Ugocsa vármegye 76 települése és Máramaros vármegye 128 települése között oszlott meg.¹⁰³ Az Árpád-korban fokozódott a vagyoni egyenlőtlenség, megindult a hűbéri osztálytársadalom kialakulása. A gyepűvédők és szolgálónépek településeiből ekkorra már kisenemesi, kuriális falvak alakultak ki, az adományokat nyert főurak pedig eredeti szállásbirtokaikról telepítettek át jobbágyokat. A 13. század második felében lezajlott betelepülési hullám a városok gyors növekedéséhez vezetett. Fellendült a kézművesség és a kereskedelem, elsősorban a sókereskedelem. A kereskedelmi útvonalak védelmére kőerődítményeket építettek. A közlekedés leginkább lóháton és ökör vagy ló vontatta szekérrel történt. Magyar földről terjedt el szerte Európában a könnyű, gyors *kocsi* szekér.

A 14. század hatvanas éveiben pestisjárvány pusztította el a vidék lakosságának csaknem egynegyedét. A földbirtokosok a királyi törvényt figyelmen kívül hagyva, gyakran erővel telepítették le a lakosságot birtokaikra, és gyakran hadakoztak a szomszéd birtokosokkal a munkáskezekért. A jobbágy életének és javainak biztonsága korántsem volt garantált. A földbirtokosok hatalmaskodása mellett gyakran támadták meg őket rablók a vásárra menet. Ettől függetlenül egyes jobbágyoknak sikerült nagyobb vagyont is összegyűjteniük, bár a legtöbb parasztnak gondot jelentett a korszerű nehézkehez szükséges nyolc ökör kiállítása.¹⁰⁴

A 14–15. században a falvak képét az utcák, házhelyek (*belsőségek*), jobbágytelkek, a templom és a nemesi telek határozták meg. A késő közép-

¹⁰² Szabolcs-Szatmár-Bereg megye i. m. 153–155.

¹⁰³ *Gulyás L.*: Kárpátalja 1918 előtt i. m. 66.

¹⁰⁴ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye i. m. 184–185.

korban a földbirtokosok önkényeskedése, az állattenyésztés újabb előretörése és a természeti katasztrófák következtében sok falu eltűnt (*pusztásodás*). A tárgyalt időszakban a városok és mezővárosok, bár egy részüket továbbra is a *bárok* birtokolták, növekedésnek indultak. Főleg a kiváltságokkal rendelkező városokban és mezővárosokban fejlődött a kereskedelem, a kézműipar és a kultúra. A stratégiai fontosságú sóbányászatért és sószállításért felelős máramarosi koronavárosok királyi kiváltságokat kaptak.

A városi és falusi kézművesek a hegyekben követ termeltek ki a várak, nemesi kúriák, templomok és kolostorok építéséhez; fejlődött a faze-kasság, a településeken számos szabómester, csizmadia, takács, bőrcserző, kovács, kerékgyártó és egyéb kézműves tevékenykedett. Óriási jövedelmet biztosítottak a középkorban is a vidék hatalmas erdőségei, melyek fáiból a helyi lakosság gerendát faragott, deszkát fűrészelt, dongát és zsindeket készített. Emellett az erdőben szenet égettek, gyantát és mézet gyűjtöttek, hamuzsirt főztek. A király és az előkelőségek vadászterületein egész települések foglalkoztak az erdők őrzésével. Sok fát szállítottak vidékünkől az ország más, kevésbé erdősült vidékeire.

Középkori városaink és némely nemesi udvarházak egyben a kultúra központjai is voltak. A 14. században, Erzsébet királyné idején például Lampertszászán „könyves műhely” működött, melynek képviselői közül meg kell említeni többek között János íródeák, krónikairó, a zenéhez és könyvmásoláshoz is értő Szász Lőrinc rendfőnök, Besztercei Balázs fráter, „magyar szónok”, Imre fráter és Székesfehérvári Tamás szónokok, valamint halábori Dobos Bertalan pap, „királyi közjegyző és nyilvános íródeák” nevét.¹⁰⁵ Jeles humanisták voltak a munkácsi vár egyes kapitányai (Geréb Péter, Raskai Balázs, Kezy Balázs, Szilassy Vince), a Perényiek nyalábvári reneszánsz udvarában talált menedéket az első magyar nyelvű nyomtatott bibliarészlet¹⁰⁶ fordítója, Komjáthy Benedek.¹⁰⁷

3.3.4. Középkori kőtemplomok

Épített örökségünk gyöngyszemei, egyben vidékünk legrégebbi egyházi épületei közé tartoznak a kőtemplomok. A középkorban épült román és gótikus stílusú templomok nehézkes, masszív szerkezetükkel a vallás hatalmát szimbolizálták. A román kori templomok közül a legkorábbi a kiemelkedő jelentőségű *gerényi rotunda*. A 15. századi bővítés ellenére

¹⁰⁵ Utóbbi tartjuk egyik legszebb nyelvi-irodalmi emlékünk, a *Döbrentei-kódex* másolójának és benne a talán legszuggesztívebb *Énekek éneke* fordítás átköltőjének.

¹⁰⁶ Szent Pál levelei 1533-ban Krakkóban jelentek meg nyomtatásban.

¹⁰⁷ S. Benedek A.: A tettenérhető történelem i. m. 83–86.

ez az egyik legépebb körtemplom. Fennmaradt a hatszögű kupoladob és a kupola is, amely a magyarországi körtemplomoknál elpusztult. A templom jelentőségét értékes freskói növelik. Ezek egyértelműen 14. századi, korai reneszánsz munkák, míg a hajó falfestményei valószínűleg a 15. század második feléből származnak. A gerényi freskókra emlékeztetnek a kigyósi templom festményei is. Értékes freskókkal díszítették többek között az ugocsai Szőlősvégárdó¹⁰⁸ 14. századi kőtemplomát is, melynek már a 19. században csak a romjai maradtak meg.¹⁰⁹

11. kép A gerényi rotunda freskórészlete

Forrás: <http://cikave.com.ua/imag/gorjansjka%20rotonda/gor%20rotonda%20blagovischennja.jpg>, letöltés 2021. jún. 7.

Középkori kőtemplomokkal vidékünk más települései is büszkélkedhetnek: Visk, Ungvár, Beregszász, Tiszabökény, Csepe, Hetyen, Nagyszőlős, Técső, Huszt, Csetfalva, Nagymuzsaly, Vári, Munkács, Beregsom, Bilke, Császlóc, Badaló, Nagyberg, Bene, Feketeardó, Salánk, Makkosjánosi, Borzsova stb. Közülük kiemelhetjük a viski, técsői és huszti refor-

¹⁰⁸ Az oklevelekben 1295–1300-tól szereplő ugocsai Szőlősvégárdót a középkorban Feketeardónak nevezték, a jelenleg a Tisza partján lévő Feketeardót pedig jelző nélkül, simán Ardónak (*possessio regalis Ordow*). A szászok és magyarok által vegyesen lakott települések nevei jelezték, hogy lakói a Fekete-hegyet borító Fekete-erdő óvói, vadőrei voltak.

¹⁰⁹ A település különösen jelentős lehetett, mert 1361-ben Nagy Lajos királytól heti vásárjogot nyert. *Keresztyén Balázs*: Szőlősvégárdó és régi templomának freskói. In: Madarak voltunk... Kárpátaljai néprajzi írások. Szerk. P. Punykó Mária. Budapest–Beregszász 1999. 171–173.

mátus templomokat erődtemplom jellegük és festett kazettás mennyezetük miatt. A viski és a huszti templombelső restaurálásakor páratlanul értékes középkori freskókra bukkantak, az utóbbiban lévő falfestmény Szent Istvánt, Imre herceget és Szent Lászlót ábrázolja.

12. kép *A viski kőtemplom freskórészlete*

Forrás: <https://magyarnemzet.hu/kultura/bevakolt-tortenelem-7453709/>, letöltés 2021. jún. 8.

3.3.5. Szerzetesrendek

A vallási felekezeteket tekintve a tárgyalt időszakban vidékünkön csupán a római katolikus (magyar, német, szlovák lakosság) és a görögkeleti (ruszinok, románok) egyházakról beszélhetünk. E tájon ebben a korban a pálosok, a ferencesek, a domonkosok, valamint a baziliták tartottak fenn hosszabb-rövidebb ideig kolostorokat. A ferencesek a 14. századtól Beregszászban, az 1500-as évektől pedig Nagyszőlősen voltak jelen. Beregszászi rendházukat minden bizonnyal Erzsébet királyné alapította 1370 körül, akinek udvartartása volt az ekkoriban fénykorát élő, a lengyel határhoz közeli településen.

A domonkosok beregszászi kolostorát valószínűleg szintén Erzsébet alapította, aki 1366-ban Lengyelországból telepített ide szerzeteseket. 1377-ben Kunt *comes* a nagymuzsalyi szőlőjéből adományozott egy részt a domonkosoknak. A domonkosok Beregszász környékén jelentős birtokokkal rendelkeztek, jobbágyaik a városban mintegy negyven telken laktak.

A legtöbb kolostorral az egyetlen magyar alapítású szerzetesrend, a pálosok rendelkeztek, többek között Huszton (1327), Técsőn (1327), Kőkényesen

(1327), Beregen (1329), Eszenyben (1356), Remetén (Máramarosban, 1363), Ungváron (1384) és más településeken. A beregi monostort Erzsébet királyné alapította 1329-ben a beregi erdőben, a mai Remete község helyén. A kolostor a 15. század közepén nagyobb birtokra tett szert, templomukat a Boldogságos Szűznek szentelik. A 14. században a pálosok gyorsan terjeszkedtek a vidéken. 1363-ban a máramarosi Remetén, 1384-ben Ungváron létesítettek monostort. Ekkoriban telepedtek meg Huszton is, ottani templomukat Szent Mihályról nevezték el. Az ungvári Krisztus szent testéről elnevezett monostort Homonnai Drugeth János özvegye és fia, László a mai Gerény falu területén alapította 1384-ben, később vikariátussá fejlődött, s az eszenyi *perjelséghez* tartozott.

16. ábra Szerzetesek és apáca

Forrás: Kész Barnabás illusztrációja.

A lakott helyektől távol fekvő kolostorokat igen gyakran támadták meg rablók vagy pedig a környékbeli hatalmaskodó hűbérurak. Például a máramarosi remetei vízimalmokat elfoglalták az *oláhok* és a környék egyes nemesei. Benedek *generális* kérésére Albert király 1439-ben visszaadta a malmokat és újra engedélyezte a nagykáptalan javára az adó befizetését.

Természetesen a monostorok jelentős adományokban is részesültek a földesuraktól és magától a királytól is. 1412-ben az ungvári monostor a gerényi szőlőhegyen három parcella szőlőre, az Ung partján egy malomra, Ungváron házra, 1506-ban Záhonyban egy halastóra és egy Mocsár nevű dűlőre tett szert. 1506-ban „Nemeskezy” (Kezy) György fia, Balázs, Munkács várnagya a beregi monostornak ajándékozta nagymuzsalyi birtokát, melyet még Szilágyi Erzsébettől kapott. II. Ulászló rendelete alapján a remetei szerzeteseket 50 forint értékű só illette meg a rónai sóbányákból. 1522-ben II. Lajos jóváhagyta nemes Kezy Balázsnak a beregi monostor javára tett birtokadóományozását, sőt a birtokra vonatkozó királyi jogát is a monostorra hagyta.

A görög szertartású egyházak egyetlen szerzetesrendje, a bazilita szintén számos kolostorral rendelkezett a jelenlegi Kárpátalja területén. Az egyik legrégebbi bazilita kolostor a Munkács-Csernek-hegyi. Bár a legendák a rendház alapítását már Cirill és Metód idejére teszik, a források szerint a kolostort Korjatovics Tódor alapította 1360-ban. Ma már tudjuk, hogy az „alapító oklevél” hamis, a valóságban 1396 utánra lehet tenni a kolostor alapítását, hiszen Korjatovics ekkor érkezett Magyarországra. A kolostor 1498-ban elpusztult, 1551-ig nem tudunk az újjáépítéséről. A másik bazilita kolostor vidékünkön a körtvélyesi. Az 1390-ben már létező rendház joghatósága kiterjedt a Szilágyságra, Meggyesaljára, Ugocsára, Borzsovára. Mátyás király 1479-ben a nándorfehérvári, II. Ulászló pedig a havasalföldi metropólia alá rendeli.¹¹⁰

3.3.6. Középkori váraink

Vidékünk első védelmi építményei a bronzkortól kezdve jelen lévő *földvárak* (földsáncre épített gerendavárak) voltak. Közülük a legjelentősebb volt a Mezővári mellett található Borsova földvéra, a korai ungvári vár vagy például a viski vár. A tatárjárás után kezdtek épülni vidékünk kövéri, először is a *lakótornyos várak*. A lakótorony klasszikus típusa a szerednyei vár, amely egy négyzet alaprajzú, vastag falú toronyból áll. A kovászói vár kör alaprajzú lakótornyához már egy szabálytalan háromszög alaprajzú vékonyabb erődfalat is toldottak. A 14. század elején még a munkácsi vár is csak egy négyzetes alaprajzú lakótoronyból állt, amelyet egy körfal övezett. A következő építési korszakot a *belső tornyos* várak képviselték. Vidékünkön ide tartozott a nevickei vár, a királyházai Nyalábvár, valamint a jelenlegi ungvári vár első formája. Zsigmond király korában (14. század eleje) kezdtek vidékünkön *külső tornyos* várakat építeni. Ekkor épült ki Ugocsa és Huszt vára, az ungvári és a munkácsi várat saroktoronyokkal, körbástyákkal erősítették meg, kibővítették a nevickei várat is.

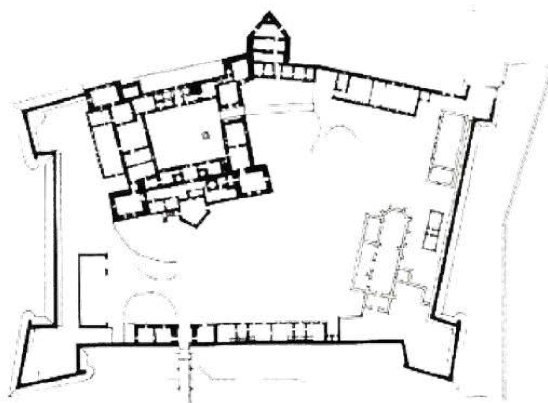
Ungvári vár (Ungvár, Ungvári járás)

Anonymus krónikája szerint a várat elfoglaló magyarságot erről a várról nevezték el *hungarusoknak*, bár később a történeti kutatás ezt egyértelműen cáfolta. A kutatások szerint a várat a honfoglaló magyarok építették, így Magyarország egyik legrégebbi vára volt. A besenyők 1086-ban sikertelenül ostromolták, de Batu kán tatárjai 1241-ben felperzselték. Kun László király az Aba nemzetségnek, a várat visszavevő Károly Róbert pedig a nápolyi származású Drugeth családnak adományozta, akik folyamatosan átépítették.

¹¹⁰ *Brenzovics László*: Szerzetesrendek Kárpátalján. In: „Hét kereszt alatt felkelek”. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Szerk. P. Punykó Mária. Budapest–Beregszász 1997. 73–79.

13. kép *Az ungvári vár*

Forrás: <https://ukrainetrek.com/blog/wp-content/uploads/2015/11/uzhgorod-castle-from-above-ukraine-4.jpg>, letöltés 2021. jún. 8.

17. ábra *Az ungvári vár alaprajza*

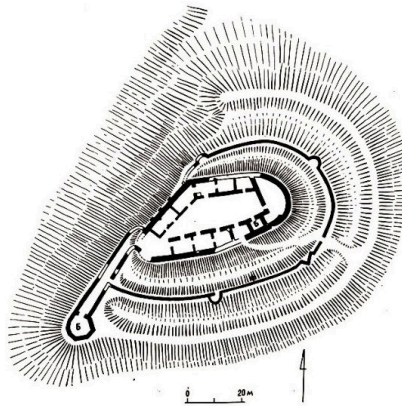
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1856-Ungvar-Vardomb/>, letöltés 2021. jún. 8.

Nevickei várrom (Nevicke, Ungvári járás)

Már a 12. században földvár védte e helyen Magyarország keleti határait. Aztán kőből megépült a kör alakú lakótorony és az egész vár. A nevickei vár az ungvári várbirtokhoz tartozott, ezért történelme a 12 km-re fekvő ungvári váréval szorosan összefonódott.

14. kép *A nevickei várrom*

Forrás: <https://hu.depositphotos.com/stock-photos/nevitske.html?qview=319952776>, letöltés 2021. jún. 8.

18. ábra *A nevickei vár alaprajza*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1854-Nevicke-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

Munkácsi vár (Munkács, Munkácsi járás)

A kutatások szerint a várat 1263–1311 között építették a tatárjárás-kor elpusztult borsovai vár helyett (Anonymus szerint a honfoglalók alapították Munkácsot „kemény munkával”). A munkácsi vár mindig stratégiai fontosságú volt történelmünk folyamán, így birtoklásáért sok vér folyt. Az

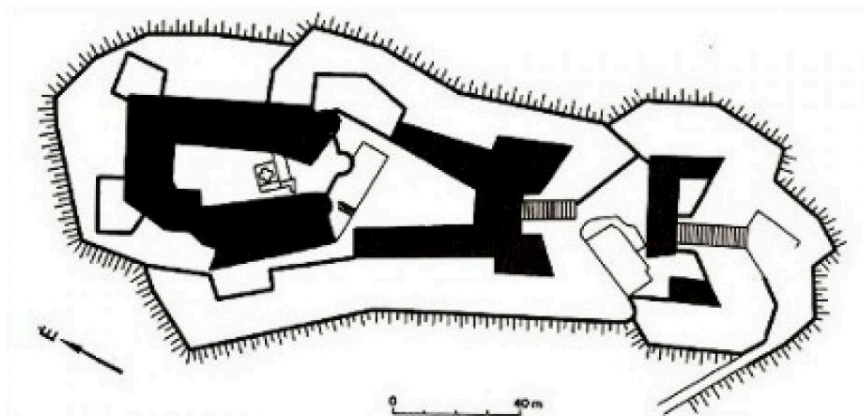
ország három részre szakadásáig birtokosa volt Csák Máté, Zsigmond király, Korjatovics Tódor litván fejedelem, Lazarevics szerb despota, a Hunyadiak, Corvin János és mások.

15. kép *A munkácsi vár*

Forrás: <https://www.itinari.com/palanok-castle-real-pearl-of-zakarpattia-ukraine-repp>, letöltés 2021. jún. 8.

19. ábra *A munkácsi vár alaprajza*

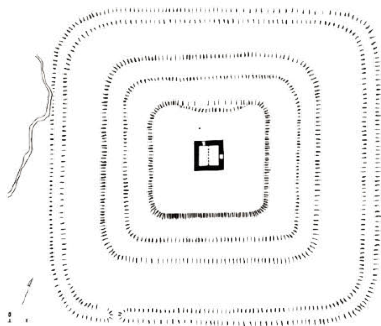
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1848-Munkacs-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

Szerednyei várrom (Szerednye, Ungvári járás)

A román stílusú várat a köztudat szerint a templomos lovagrend építette valószínűleg a 13. században, bár erre utaló régészeti bizonyítékokat nem találtak. Utánuk a pálos rendi szerzetesek birtokolták, majd a Pálóczi család földesúri váraként funkcionált. 1526-ban a família kihalása után a velük rokon Dobó család örökölte.

16. kép *A szerednyei várrom*

Forrás: <http://www.magyarország-szep.hu/Szerednye/target0.html>, letöltés 2021. jún. 8.

20. ábra *A szerednyei vár alaprajza*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1855-Szerednye-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

Kovászói várrom (Kovászó, Beregszászi járás)

A Borzsa jobb partján egy sziklás magaslaton épült valószínűleg a 13. században. 1495-ben a Matuznai család birtokába került. 1557 és 1562

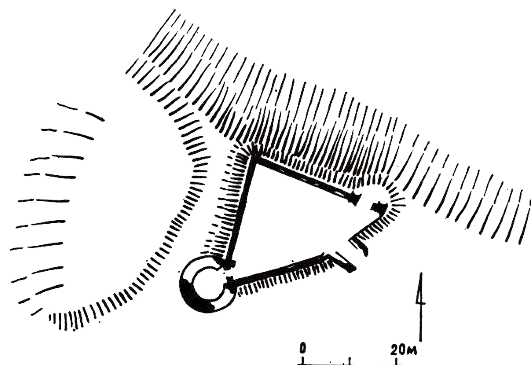
között Matuznai Pál rablótanyául használta. 1564-ben Schwendli Lázár elfoglalta és leromboltatta.

17. kép *A kovászóói várrom*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1847-Kovaszó-Vár/>, letöltés 2021. jún. 8.

21. ábra *A kovászóói vár alaprajza*

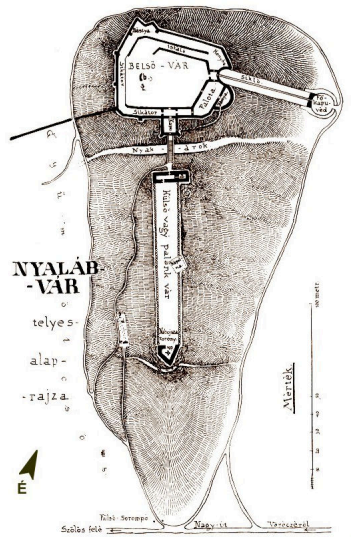
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1847-Kovaszó-Vár/>, letöltés 2021. jún. 8.

Nyalábvár (Királyháza, a korábbi Nagyszőlősi, ma Beregszászi járás)

Kárpátalja egyik legrégebb vára 1272 és 1325 között épült és a Tisza völgyét ellenőrizte. Birtokolták a Drágfyak, Zsigmond király, majd a Perényiek. Falai között fordította le Komjáthy Benedek Pál apostol leveleit, itt alkotott Ilosvai Selymes Péter is.

18. kép *A Nyalábvár*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1859-Kiralyhaza-Nyalabvar/>, letöltés 2021. jún. 8.

22. ábra *A Nyalábvár alaprajza*

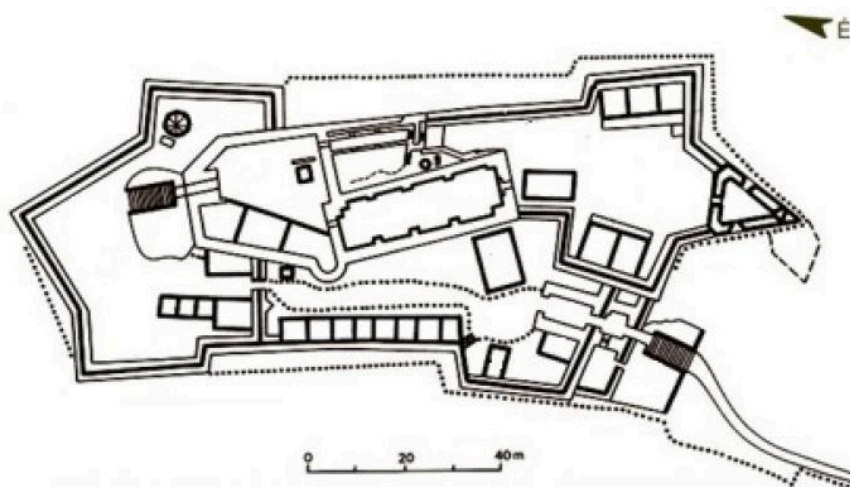
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1859-Kiralyhaza-Nyalabvar/>, letöltés 2021. jún. 8.

Huszt vára (Huszt, Huszti járás)

Az aknaszlatinai sóbányákhoz vezető utat ellenőrző erődítménynek számos gazdája volt. 1514-ben a paraszti felkelők meg sem kísérelték a jól védhető erődítmény elfoglalását. A kora újkorban a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek felváltva birtokolták.

19. kép *A huszti vár*

Forrás: <https://karpatalja.ma/mozaik/a-nap-verse/kolcsey-ferenc-huszt/>, letöltés 2021. jún. 8.

23. ábra *A huszti vár alaprajza*

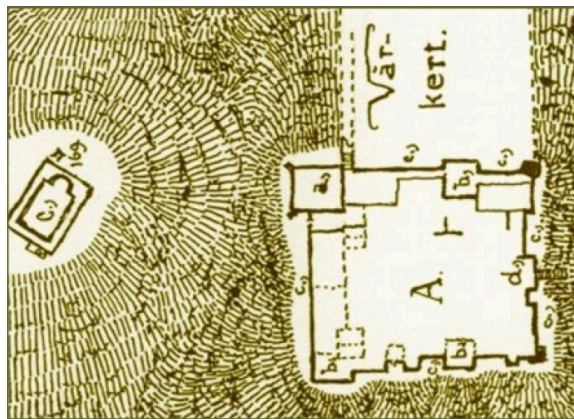
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1874-Huszt-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

Kankó vára (Nagyszőlős, a korábbi Nagyszőlősi, ma Beregszászi járás)

Az Ugocsa váraként is említett erődítményt a hagyomány szerint II. András építtette, a tatárjárás idején megrongálódott, majd a Borsáktól visszafoglaló Károly Róbert leromboltatta. Zsigmond engedélyével a Perényiek építtették újra, akik később a ferences szerzeteseknek engedték át.

20. kép *A Kankó várrom*

Forrás: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Ugocsa_Castle_2019_02_aerial.jpg, letöltés 2021. jún. 8.

24. ábra *A Kankó vár alaprajza*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1858-Nagyszolos-Szolosvar-Ugocsa-Kankovar/>, letöltés 2021. jún. 8.

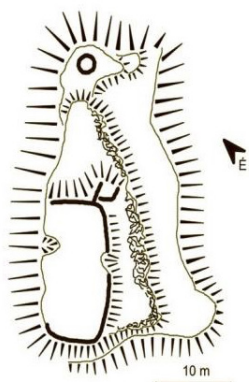
Baranka lovagvára (Szuhabaranka, a korábbi Ilosvai, ma Huszti járás)

A tatárjárás után épült vár hol király kézen volt, hol az ellenük lázadó főurak birtokolták. A 14. század elején pusztult el.

Borsova vára (Mezővári, Beregszászi járás)

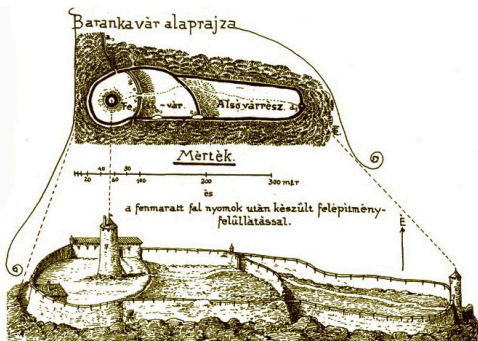
A hajdani Borsova vármegye központja volt, lehetséges, hogy már a 9. században is állt.

25. ábra Baranka lovagvárának alaprajza

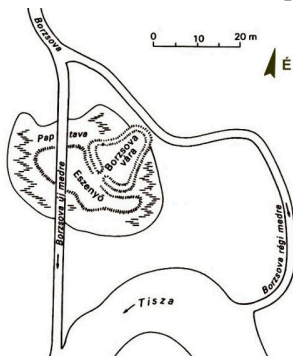
Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1866-Szuhabaranka-Baranka-vara/>, letöltés 2021. jún. 8.

26. ábra Baranka lovagvárának illusztrációja

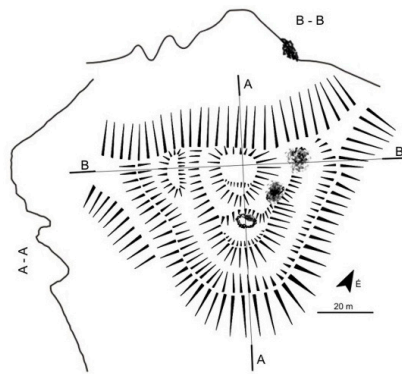

Forrás: Soós Elemér rekonstrukciója. <https://varak.hu/latnivalo/index/1866-Szuhabaranka-Baranka-vara/>, letöltés 2021. jún. 8.

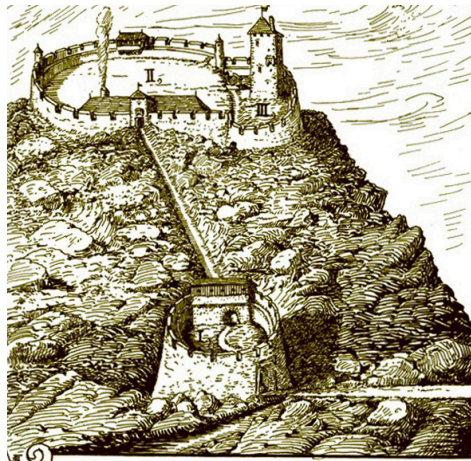
27. ábra Borsova várának alaprajza

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1845-Mezovari-Borsova-var/>, letöltés 2021. jún. 8.

28. ábra *A viski vár alaprajza*

Forrás: <https://varak.hu/latnivalo/index/1872-Visk-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

29. ábra *A viski vár illusztrációja*

Forrás: Soós Elemér rekonstrukciója. <https://varak.hu/latnivalo/index/1872-Visk-Var/>, letöltés 2021. jún. 8.

Viski vár (Visk, Huszti járás)

A későbbi földvárakhoz tartozott, a 13. században a máramarosi sóút védelmére épült.

3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban

Kárpátalja múltja olyan Európa-szerte ismert nemesi családok nevéhez kötődik, mint a Rozgonyi család (14. század – a Dolha melletti települések tulajdonosai), a Hontpázmány nemzetség (14. század – Visk birtokosai), a Perényi család (13–20. század – 117 település tulajdonosai),

a Dolhay család (13–15. század – Dolha, Vízköz, Kovácsrét, Ökörmező, Beregkisfalud, összesen 20 falu birtokosai), a Drágus család (Aknaszlatina és öt település), a Balka és Drágfy fivérek (Királyháza, Huszt, Técső, Iza és 32 falu a Tarac folyó mentén), az Úrmezei család (Máramaros 27 településének birtokosai), a Bilkey-Ilosvai család (Máramaros 24 településének tulajdonosai), a Pogány család (a Tarac és a Talabor mentén 35 kisebb település birtokosai), a Karacsin család (Bilke, Lipcse, Herincse, Misztice, Rahó), a Drugeth család, mely Ung vármegyét birtokolta, a Dolhay–Petrovay család (a Borzsa folyó mentén 35 kisebb település birtokosai), a Hunyadi család (32 falu és 2 város vidékünk déli részében). A 12–15. században vidékünkön élt nemesi családok közül megemlíthetjük még a Teleki, Rákóczi, Bocskai, Sztáray, Forgách, Barkóczy, Amadé, Aldárius, Sztójai, Wichmandi, Básthy, Apafy családokat.

21. kép *Werbőczy István (1458–1541)*

Forrás: <https://www.jogiforum.hu/hirek/41131>, letöltés 2021. jún. 8.

Werbőczy István 1458-ban született az ugocsai Verbőc községben. Jogász, ítélmester, nádor, a köznemesi párt egyik vezetője volt. E párt elérte a szabad királyválasztás és más köznemesi követelések teljesítését. 1514-ben részt vett Dózsa leverésében, majd a röghöz kötési törvény meg-

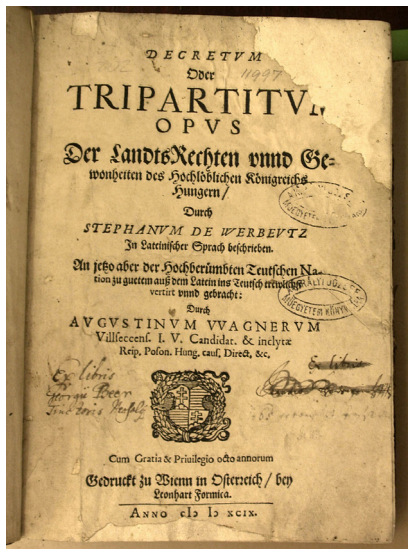
alkotásában. 1516-ban királyi személynök, 1525-ben pedig nádor lett. Fő érdeme az évszázadokon keresztül használt, *Tripartitum* (Hármaskönyv) című szokásjoggyűjtemény összeállítása. 1541-ben hunyt el.

30. ábra Werbőczy István címere

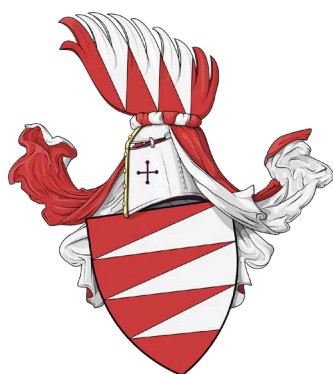
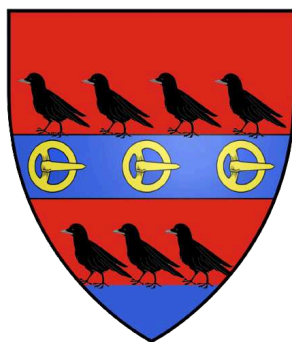
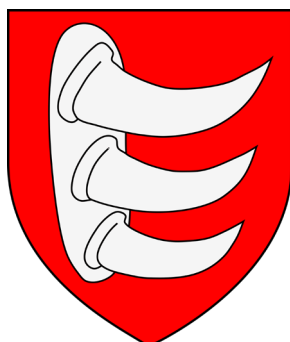
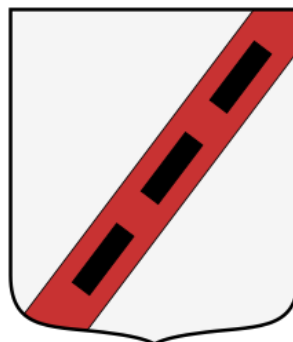
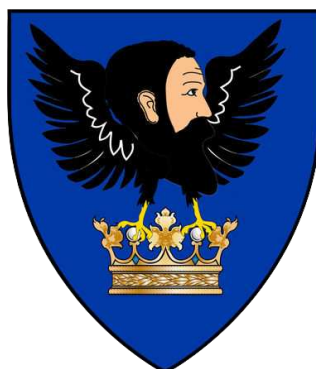

Forrás: <https://mek.oszk.hu/01900/01918/html/index440.html>, letöltés 2021. jún. 8.

22. kép A *Tripartitum*

Forrás: https://www.geocaching.hu/images.geo?id=60095&group=4681&table=cache_images&wi=600&he=541, letöltés 2021. jún. 8.

31. ábra *Nemesi családi címerek**A Gutkeled nemzetség címere**A Káta nemzetség címere**A Hontpázmány nemzetség címere**A Drugeth (Homonnai) család címere**A Báthory család címere**A Dobó család címere**A Perényi család címere*

Forrás: <https://www.geni.com/photo/view>; <https://nagykataanno.blogspot.com/2017/06/nagykata.html>; https://hu.wikipedia.org/wiki/Hontp%C3%A1zm%C3%A1ny_nemzets%C3%A9g; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bathory_coat_of_arms.svg, letöltés 2021. jún. 8.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnevezendések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilakosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергазі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.